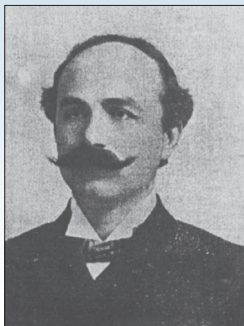

George Sklavounos. Professor of Humman Anatomy and great supporter of the Dental School of Athens University

J. Vrotsos¹

Professor and member of the Academy of Athens (1868-1954) has been a very important scientist during the period of the first half of the 20th century. He studied Medicine and Anatomy to University of Würzburg in Germany. He became assistant at the Anatomischen Institut of Würzburg under the instructions of the famous Professor A. Kölliker. In 1899 was elected and appointed professor of Anatomy and Director of the Institute of Anatomy of the Medical University of Athens. He hold this position until 1939.

When the Dental School was established Prof. Sklavounos was a very strong supporter. Even when some of the professors of the Medical School were against the presence of Dental School in the University of Athens. Prof. Sklavounos stand up and defended the future of the Dental Education. In 1926 appointed member of the newly formed Academy of Athens. He published over a hundred papers and above any other he published in three volumes the Anatomy of the Human Body. That has been propably the most well document text-book in the early Hellenic Scientific Litterature. He died in 1954 been respected by all members of the scientific community in Greece and Europe.

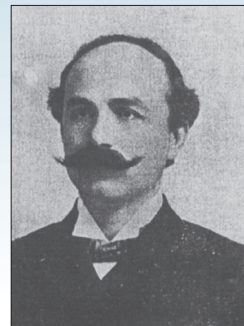
Key words: History of Dentistry, Athens Dental School, G. Sklavounos, Anatomy

Odontostomatological Progress 2021, 75 (2): 186-209

1. DDS, MSc, Dr Dent FICD

Department of Periodontology, School of Dentistry, National and Kapodistrian University of Athens, 2 Thivon Str., Goudi, 115 27 Athens

Γεώργιος Σκλαβούνος ο Τιθορεύς (1868-1954). Ο μεγάλος σύμμαχος του Οδοντιατρικού Σχολείου

Ι. Βρότσος¹

Καθηγητής της Ανατομικής στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών επί 40 χρόνια (1899-1939) δίδαξε γενιές και γενιές φοιτητών, υποστήριξε στην εξέλιξή τους νέους συναδέλφους, οργάνωσε το Ανατομείο κατά τα πρότυπα του Ανατομείου του Würzburg (Βιτσοβούργου) (sic) όπου μαθήτευσε κοντά στον κορυφαίο Ανατόμο Kölliker. Στήριξε με ζέση το Οδοντιατρικό Σχολείο, στήριξε την εκλογή των πρώτων καθηγητών Λ. Κόκκορη, Ν. Παπαντωνόπουλου, Γ. Κεφαλά και Ε. Παπαντωνίου. Αντίκρουσε με σθένος την αρνητική θέση του Γ. Ιωακείμογλου για την «τύχη» του Οδοντιατρικού Σχολείου. Συνέγραψε δεκάδες μελετήματα στην Ελληνική και Γερμανική γλώσσα και πάνω απ' όλα εξέδωσε το τρίτομο σύγγραμμα «Ανατομική του Ανθρώπου» το οποίο κατέστη ανυπέρβλητο. Υψηλού επιπέδου από ηθικής πλευράς απεδείχθη η στάση του στην Ακαδημία Αθηνών αντικρούσας μετά παρισείας την πρόταση της Γερμανικής Ακαδημίας για συνεργασία διαρκούς της Γερμανικής Κατοχής.

Απεβίωσε το 1954 έχοντας το σεβασμό, την αγάπη και την αναγνώριση από τους συναδέλφους και μαθητές του.

Λέξεις ευρητηρίου: Ιστορία της Οδοντιατρικής, Οδοντιατρικό Σχολείο, Γ. Σκλαβούνος, Ανατομική

Odontostomatological Progress 2021, 75 (2): 186-209

1. Καθηγητής, Διευθυντής Εργαστηρίου Περιοδοντολογίας ΕΚΠΑ

Εργαστήριο Περιοδοντολογίας, Οδοντιατρική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Θηβών 2, Γουδή, 115 27 Αθήνα

Είναι αγαθή συγκυρία ότι το Οδοντιατρικό Σχολείο στα πρώτα του βήματα –τα δύσκολα, τα γεμάτα αντιδράσεις και αμφισβητήσεις– βρέθηκε στην Ιατρική Σχολή και με τεράστιο κύρος μια προσωπικότητα η οποία στήριξε, κατηύθυνε και βοήθησε να καθιερωθεί η Οδοντιατρική Εκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η προσωπικότητα αυτή ήταν ο Γεώργιος Σκλαβούνος, ο Τιθορέας όπως ηρέσκετο ο ίδιος να συμπληρώνει το όνομά του, τιμώντας τη μικρή και ορεινή του πατρίδα την Άνω Τιθορέα Λοκρίδος.

Δεν μπορεί κανείς εκ των υστέρων να πει ποια θα ήταν η τύχη του Οδοντιατρικού Σχολείου εάν δεν ευρίσκετο τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και στη συγκεκριμένη θέση ο Γ. Σκλαβούνος. Πίστευε απόλυτα όπως κατ' επανάληψη είχε υποστηρίξει ότι η «*η Οδοντιατρική, τέκνον γνήσιον και ουχί νόθον της μεγάλης επιστήμης του Ασκληπιού και του Ιπποκράτους δέον να τύχη εκ μέρους της ημετέρας Ιατρικής Σχολής φροντίδος φιλοστόργου μητρός*»!^{1,2}

Σε όλη τη διάρκεια της καθηγητικής του σταδιοδρομίας, μια από τις μεγαλύτερες του Πανεπιστημίου Αθηνών, στήριξε κάθε θέμα που αφορούσε στο Οδοντιατρικό Σχολείο. Συμφώνησε με την ίδρυσή του, συνετέλεσε για την πρώτη του εγκατάσταση στην Αστυκλινική, επικρότησε την ένταξη διδακτικού προσωπικού, θεώρησε από την πρώτη στιγμή τους φοιτητές της Οδοντιατρικής ίσης αξίας και προσοχής με αυτούς της Ιατρικής. Αναγνωρίζοντας πρώτος αυτός την ανάγκη «εστιασμένης» εκπαίδευσης των οδοντιάτρων σε θέμα που θα αφορούσαν κυρίως την Ανατομική της Κεφαλής και Τραχήλου εξέδωσε το 1930 ειδικό σύγγραμμα με τίτλο: «Ανατομική του Ανθρώπου δια τους Οδοντιάτρους». Ανέλαβε με χαρά την ευθύνη της Διεύθυνσης του Οδοντιατρικού Σχολείου στα πρώτα χρόνια της ιστορίας του, αι στη συνέχεια στήριξε την εκλογή και του Α. Κόκκορη και του Ν.Γ. Παπαντωνόπου-

λου αλλά και του Ε. Παπαντωνίου (εικ. 1-4).

Έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς μετέπειτα οδοντιάτρους-πανεπιστημιακούς να ξεκινήσουν τα πρώτα τους βήματα ως υποβοηθοί ή παρασκευαστές στο Ανατομείο. Συνεργάστηκε στενά με τον Καθηγητή της Εξακτικής Γ. Κεφαλά στην οργάνωση εργαστηριακού μαθήματος Εξακτικής και Αναισθησίας επί πτωμάτων προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα για προκεχωρημένου επιπέδου κλινικο-εργαστηριακή άσκηση στους φοιτητές της Οδοντιατρικής. Άνοιξε την πόρτα του Ανατομείου και βοήθησε με την τεράστια επιστημονική του γνώση οδοντιάτρους –πτυχιούχος και της Ιατρικής– οι οποίοι είχαν ανάγκη στήριξης του ανατομικού τμήματος της Διδακτορικής τους διατριβής στην Ιατρική Σχολή. Ακόμα και σε μεγάλη ηλικία ομότιμος αλλά όχι απόμαχος συνεισέφερε στην επιστημονική καθιέρωση του περιοδικού «Οδοντοστοματολογική Πρόοδος» το οποίο εξέδιδε υπό τον Καθ. Ε. Παπαντωνίου η Εταιρεία Οδοντοστοματολογικής Ερεύννης συγγράφοντας δύο πολύ αξιολογες μελέτες με τίτλο «*Περί ιατρικών και οδοντιατρικών όρων και περί αναθεωρήσεως τινών εξ' αυτών*» (1984, σ. 123) και «*Περί των ενδοδοντίων και περιοδοντίων νεύρων και περί της απολήξεως αυτών εντός των ουσιών του οδόντος*» (1949, σ. 6). Σημειωτέον, ότι η δεύτερη αποτέλεσε για πολλά χρόνια βασική βιβλιογραφική αναφορά για κάθε μελέτη Οδοντικής Ιστολογίας (εικ. 5-7).

Μετά πάσης συντομίας αναφέρουμε ολίγα στοιχεία περί του βίου και του έργου του. Γεννήθηκε στη Βελίτσα (Άνω Τιθορέα) Λοκρίδος το 1868. Σπούδασε Ιατρική, αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής και ξεκίνησε τη μελέτη Ανατομικής κοντά στον κορυφαίο Ανατόμο Van Kölliker στο Πανεπιστήμιο Wützbug της Γερμανίας όπου παρέμεινε από το 1886 μέχρι το 1893. Το 1893 γίνεται υφηγητής της Ανατομικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1899 σε ηλικία μόλις 31 ετών εκλέγεται Καθηγητής της

Ανατομικής, θέση την οποία κράτησε και λάμπρυνε μέχρι το 1939 (εικ. 8).^{3,4}

Διετέλεσε Διευθυντής του Οδοντιατρικού Σχολείου από ιδρύσεώς του και κυρίως εργάστηκε γι' αυτό την περίοδο 1932-1938. Από τα πρώτα μέλη (1926) της Ακαδημίας Αθηνών. Διέτελεσε για μεγάλο διάστημα και Καθηγητής Καλλιτεχνικής Ανατομικής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών. Απεβίωσε σε μεγάλη ηλικία το 1954.⁵⁻⁷

Εκείνο όμως το οποίο υπήρξε πραγματικός σταθμός στην Ελληνική Ιατρική Εκπαίδευση και στην Ελληνική Ιατρική Βιβλιογραφία είναι το σύγγραμμά του «Ανατομική του Ανθρώπου». Πιστεύουμε ότι αποτελεί μέσα στον χρόνο την αρτιότερη ελληνική συγγραφική προσπάθεια τόσο από επιστημονικής όσο και από εκδοτικής πλευράς. Στο τρίτομο αυτό σύγγραμμα μπορεί κανείς να θαυμάσει την επιστημονική σαφήνεια, την εικονογραφική και σχηματική τεκμηρίωση, αλλά να απολαύσει και την ελληνική γλώσσα της οποίας ο Γ. Σκλαβούνος υπήρξε βαθύς μύστης. Πολλά συγγράμματα Ανατομικής κυκλοφόρησαν έκτοτε, όπως του Γ. Αποστολάκη και του Α. Σάββα, σίγουρα αξιόλογα που προσέφεραν στην εξέλιξη της γνώσης στο πέρασμα του χρόνου. Θα μπορούσαν να συγκριθούν με την «Ανατομική» του Σκλαβούνου; Πιστεύουμε πως όχι. Η «Ανατομική του Ανθρώπου» του Γεωργίου Σκλαβούνου αποτελεί την κορωνίδα της επιστήμης στην οποία αναφέρεται (εικ. 9-18).⁹⁻¹¹

Θα κλείσουμε την τελείως επιγραμματική αναφορά στην προσωπικότητα του Γ. Σκλαβούνου αναφέροντας τον λόγο του στην Ακαδημία Αθηνών, διαρκούσης της Γερμανικής Κατοχής (Δεκέμβριος 1941) όπου ομιλών ενώπιον του Ακαδημαϊκού Max Hartmann, ο οποίος είχε έρθει ως εκπρόσωπος του Γερμανικού Ράιχ με σκοπό τη «συνεργασία» της Ακαδημίας Αθηνών και της αντίστοιχης Γερμανικής για την ίδρυση του Ελληνο-Γερμανικού Υδροβιολογικού Ινστιτούτου.¹²⁻¹⁴

Από τον λόγο του Γ. Σκλαβούνου στην Ακαδημία Αθηνών “Δεκεμβρίου 1941”:

«Μετά τοῦ λαοῦ καί ἡμεῖς οἱ ἀκαδημαῖκοί, ὧν οἱ πλεῖστοι εἴμεθα πνευματικά τέκνα τῆς ἰδανικῆς Γερμανίας, ἐμμένομεν, παρά τὰς στερήσεις καί τὰς ἀπογοητεύσεις, εἰς τήν ἰδέαν ἐνός καλυτέρου μέλλοντος, ἐνισχυμένοι ὑπ’ αὐτῶν τούτων τῶν Γερμανῶν συγγραφῶν, ὅτι τό πνεῦμα κατανικᾷ τήν ὕλην.

Ὁ σοφός ἱστορικός *Ruschmann*, γράφων περί τοῦ ἱατροῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Τραλλιανοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀγίας Σοφίας, καί θέλων ἐμφαντικώτερον νά τονίσῃ ὅτι ἡ Ρώμη κατέκτησε μέν τήν Ἑλλάδα διά τῶν ὅπλων, ἀλλ’ οὐχί πολύ ὕστερον ἡ ἐλληνική παιδεία κατέκτησεν αὐτήν τήν Ρώμην, παραθέτει τό ἐξῆς ποίημα τῆς ἰδανικῆς Γερμανίας (ἴσως ἀρχαίας ἐλληνικῆς πηγῆς), τό ὁποῖον ποίημα τό τε Πανεπιστήμιον μετά τῶν τροφίμων αὐτοῦ, ἀλλά καί ἡμεῖς οἱ ἀκαδημαῖκοί πρέπει νά κάμωμεν ἔμβλημα καί ἐγκόλπιον πρός ἐνίσχυσιν τοῦ ἀπό τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου καί τῆς πείνης καταπεσόντος φρονήματος τῆς νεολαίας μας:

Τά ὅπλα σκωριάζουν

Τά σκῆπτρα σπάζουν

Ὁ βραχίων τοῦ ἥρωος σαπίζει

Καί μόνον ὅ,τι εἶναι βαλμένο στό πνεῦμα,

Αὐτό μένει αἰώνιον

Ὅθεν ἐγώ, ὡς ἔν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων πνευματικῶν τέκνων τῆς Ἄλμα Γιούλια τοῦ Βίρτσβουργ, παρακαλῶ τόν σοφόν συνάδελφον κ. Hartmann νά λάβῃ ὑπ' ὄψιν του καί τὰ ἐξῆς, διὰ νά κατανοήσῃ διατί ἡ ἑλληνική Ἀκαδημία ἐπιθυμεῖ τήν ἀναβολήν τῆς προτάσεώς του.

Ἡ ἑλληνική Ἀκαδημία κυρίως εἰπεῖν εἶναι ἐθνική λαϊκή Ἀκαδημία, βαυκαλιζομένη μέ τήν φιλοδοξίαν νά καταστή ποτέ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος «Weltakademie». Τοῦτο καταφαίνεται καί ἐκ τῶν πολλῶν βραβείων καί χρηματικῶν ποσῶν, τὰ ὅποια παρέχουσι τὰ ἀφανῆ τέκνα τοῦ λαοῦ καί τὰ μεγάλα Ἰδρύματα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὅθεν δέν δύναται νά μείνῃ τις ἀπαθής καί ἀναίσθητος πρὸς τὰ εἰς βάρος τοῦ ἀτυχήσαντος λαοῦ πέριξ συμβαίνοντα.

Τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ τούτου ὑποφέρουσι τήν πείναν, ἀλλ' ἀποθνήσκουσι μέ τήν πικρίαν εἰς τὰ χεῖλη ὅτι λαοὶ ἐκπολιτισθέντες καί χρησιανοποιηθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, λεηλατοῦν ἀκραιφνεῖς ἑλληνικάς χώρας

-Weltkulturboden- σφάζοντες τοὺς Ἑλλήνας κατοίκους ὑπὸ τήν αἰγίδα τοῦ κραταιοῦ γερμανικοῦ Ράιχ...

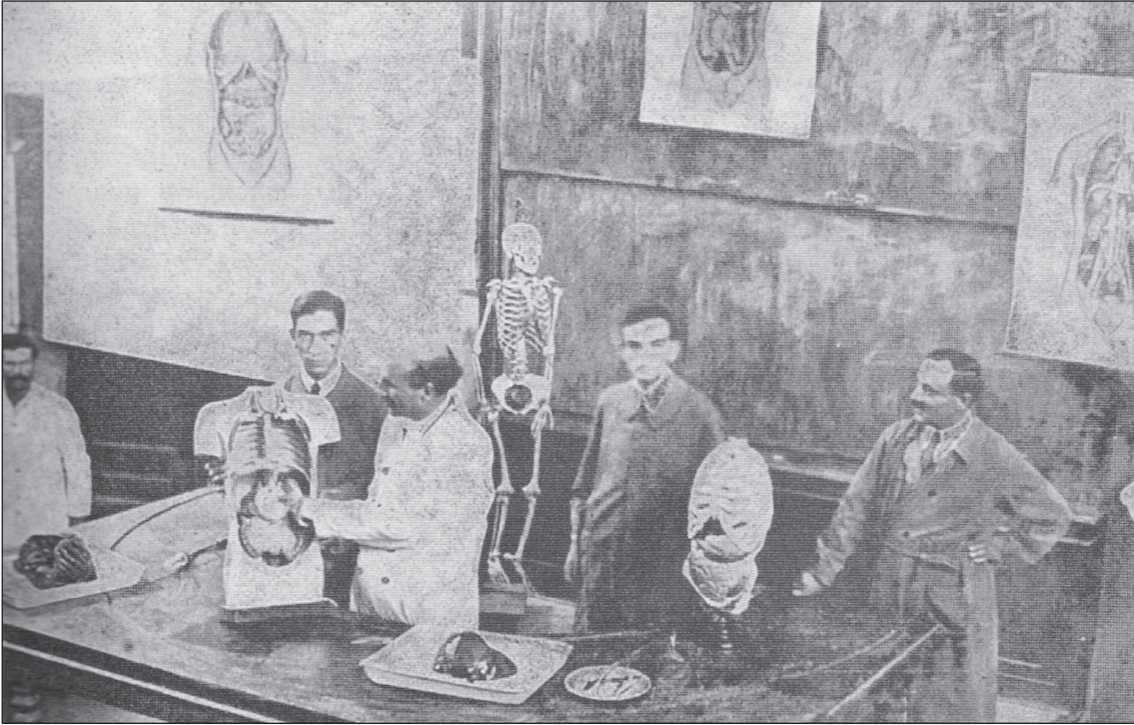
Θά'ελεγον λοιπόν εἰς τόν κ. Hartmann ὅτι, ἐφ' ὅσον δέν ἔχομεν ἐλευθερίαν γνώμης -εἴμεθα δηλαδή ραγιαδες- πρὸς τί ἡ πρότασίς σας, ἀφ' οὗ τό πᾶν δύνασθε νά πράξητε καί ἄνευ τῆς συγκαταθεσεώς μας;...»

Τὰ ὅσα ο Γεώργιος Σκλαβούνος μετὰ παρησίας διετύπωσε κατέστησαν γνωστά στους σκλαβωμένους Ἕλληνες καὶ δικαίως χαρακτηρίστηκαν ὡς ἐκφραση αξιοπρεπῶς στάσεως καὶ πράξη ἀντιστάσεως. Θα περιήλθαν ἀσφαλῶς εἰς γνώσιν καὶ των Γερμανῶν οἱ ὁποῖοι πάντως δέν ἐτόλμησαν νὰ τον θίξουν.

Τέτοιου ἀναστήματος πνευματικὸς ἄνδρας ἦταν ο Γ. Σκλαβούνος.

Πολύ ἐμπεριστατωμένη μελέτη περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γ. Σκλαβούνου ἔχει δημοσιεύσει ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Γ. Ἀντωνακόπουλος στο περιοδικό «Δέλτος» το 2007.

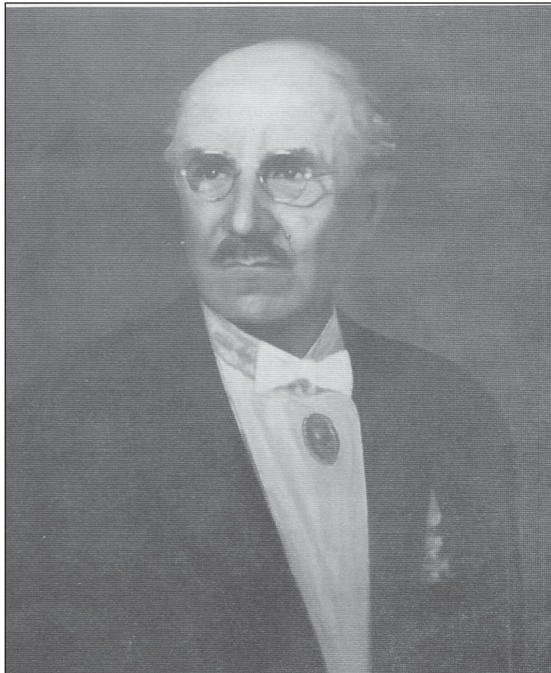
Τῇ μελέτῃ τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ συνιστοῦμε σε ὅλους καὶ ιδίως στους συναδέλφους τῆς νεότερης γενιάς γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἀξία τῆς συνεισφορᾶς τοῦ Γ. Σκλαβούνου στὴν ἐκπαίδευση, στὴν ἐπιστήμην καὶ στὴν πατρίδα.

Εικόνα 1. Ο Γ. Σκλαβούνος σε νεαρά ηλικία διδάσκων.

Εικόνα 2. Παλαιά φωτογραφία του Γ. Σκλαβούνου με τους συνεργάτες του.

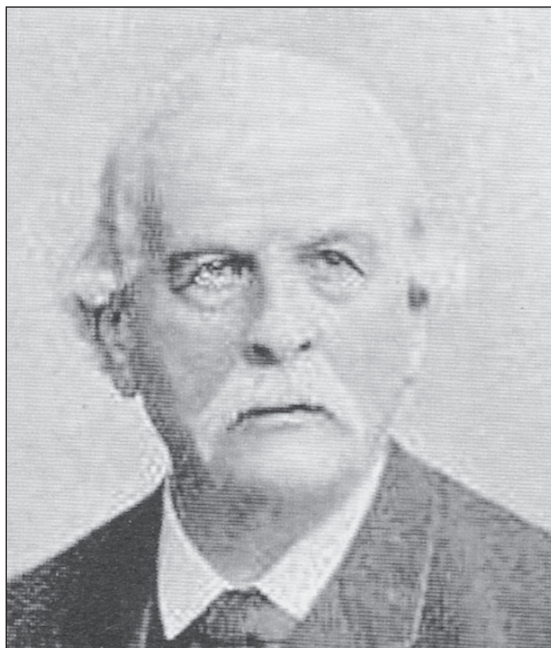
Εικόνα 3. Το «επίσημο» πορτραίτο του Γ. Σκλαβούνου στη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

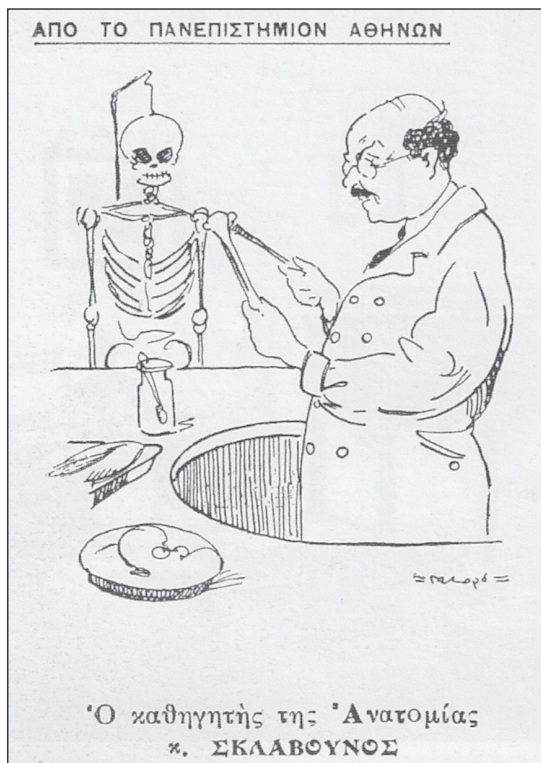
Εικόνα 4. Ο Γ. Σκλαβούνος σε μεγάλη ηλικία.

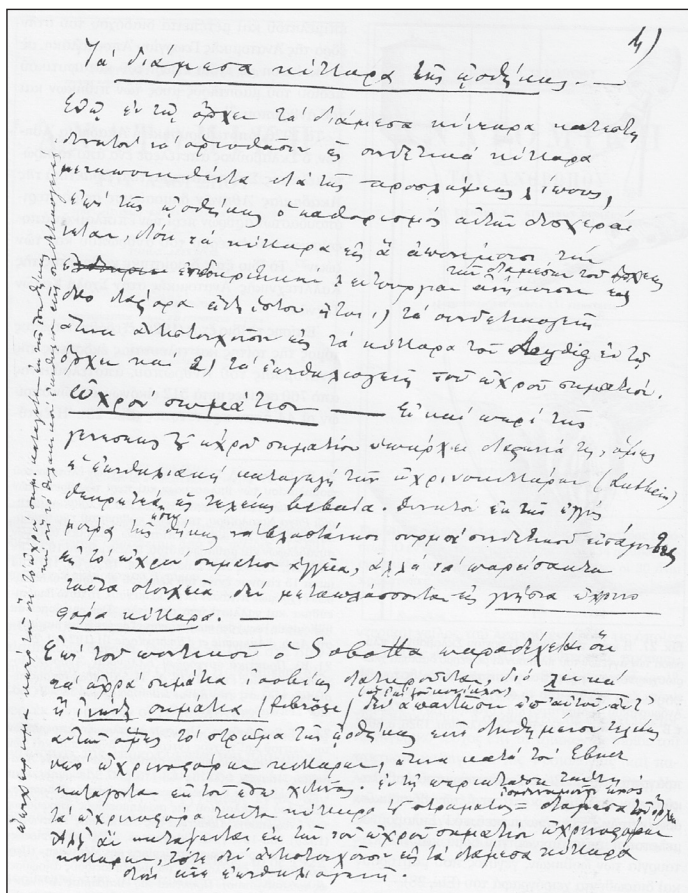
Εικόνα 5. Το γραφείο του Γ. Σκλαβούνου.

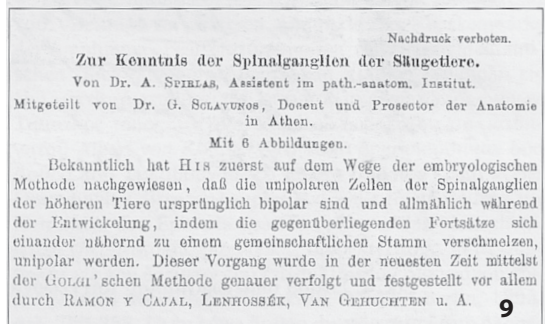
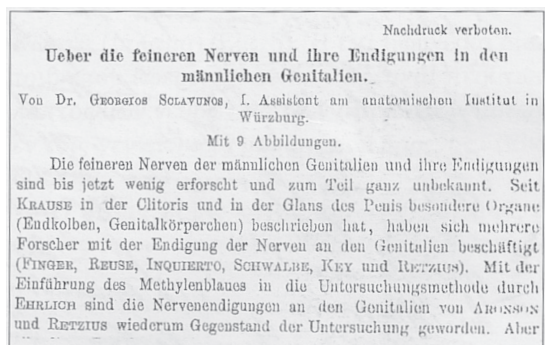
Εικόνα 6. Ο δάσκαλος του Γ. Σκλαβούνου A. Kölliker.

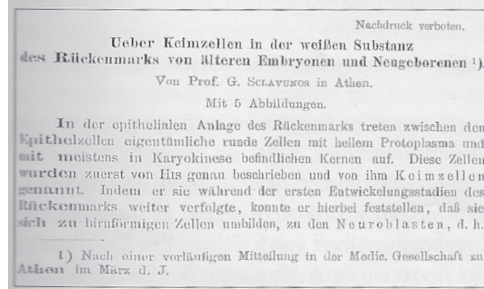
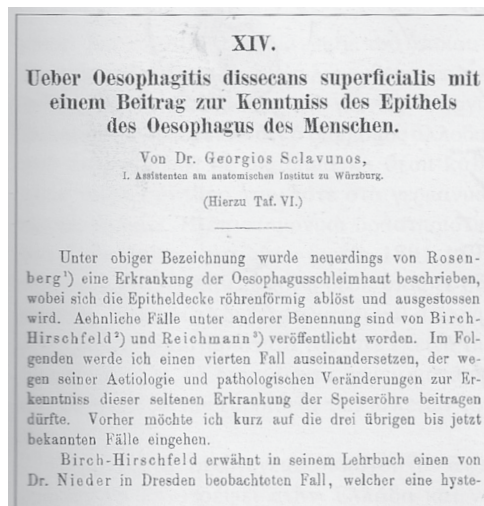
Εικόνα 7. Χαρακτηριστική απεικόνιση του Γ. Σκλαβούνου.

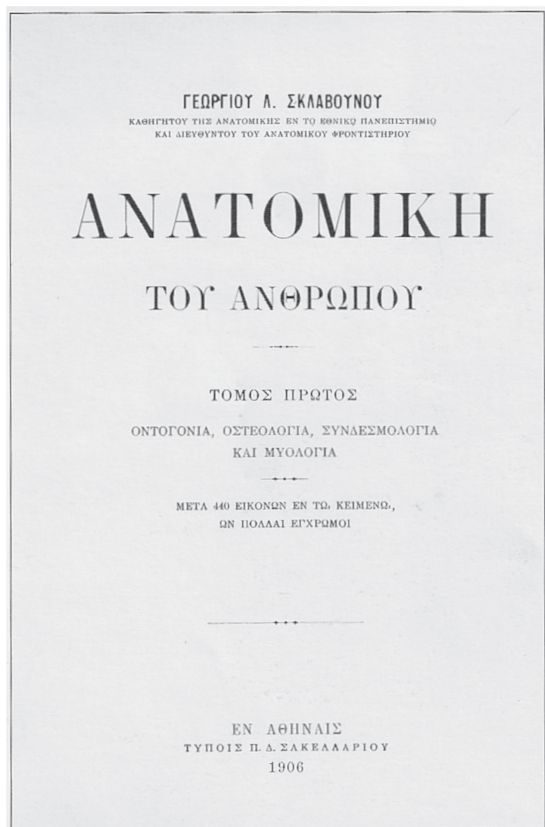
Εικόνα 8. Ιδιόγραφες σημειώσεις του Γ. Σκλαβούνου.

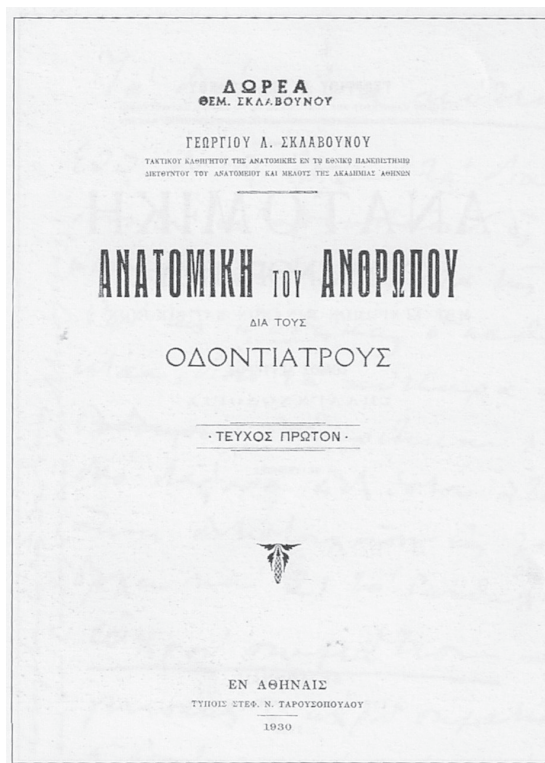
Εικόνες 9,10. Δημοσιεύματα του Γ. Σκλαβούνου στον Γερμανόγλωσσο Επιστημονικό Τύπο.

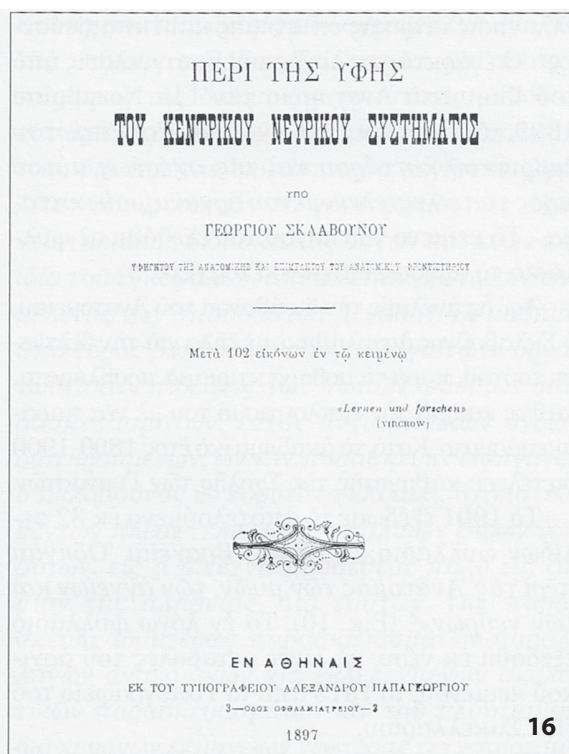
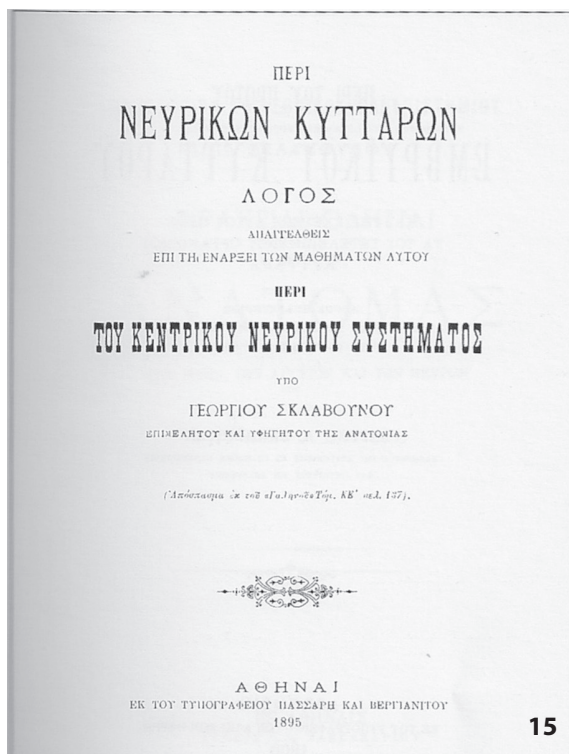
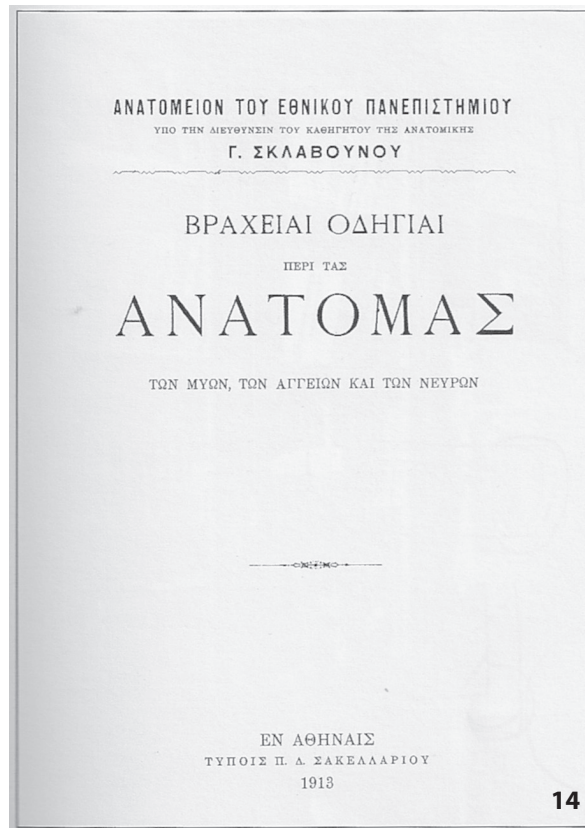
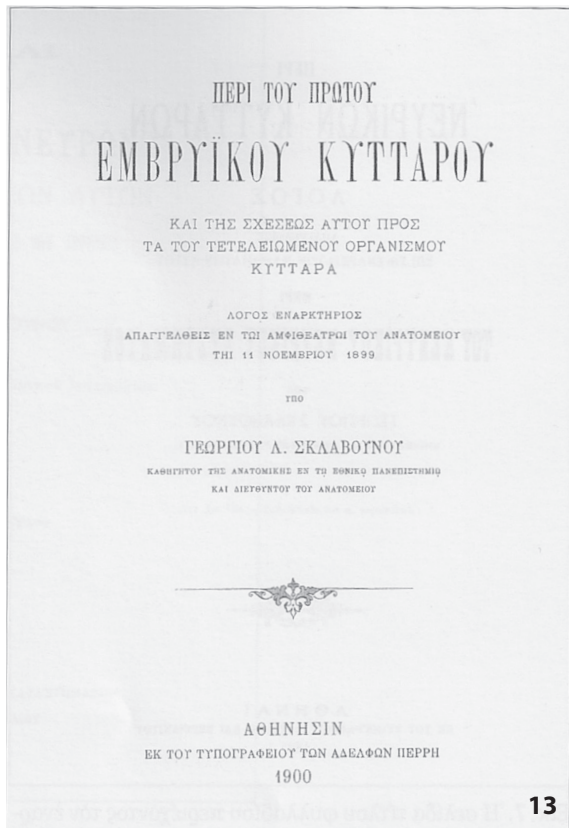
10

Εικόνα 11. Το εξώφυλλο του συγγράμματός του «Ανατομική του ανθρώπου»

Εικόνα 12. Η επίτομη έκδοση της «Ανατομικής» για χρήση των Οδοντιάτρων.

Εικόνες 13-16. Εξώφυλλα και πρωτοσέλιδα από δημοσιεύματα του Γ. Σκλαβούνου.

ΟΔΟΝΤΟΣΤΟΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΟΔΟΝΤΟΣΤΟΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ", ΠΡΟΟΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β'.

ΑΘΗΝΑΙ, ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1948

ΤΕΥΧΟΣ 4

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΔΟΝΤΟΪΑΤΡΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΩΣ ΤΙΝΩΝ ΕΞ ΑΥΤΩΝ*

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Λ. ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΤΗΣ ΚΑΡΥΔΙΑΣ (= 'Ανατομικής)

*Εἰνὸδὴν καρύην με παρεχόμενοις ἐφύττευσαν
παῖσι λιθοβλήτων παίγνιον εὐστοχίης
πάντας δ' ἀκρεμόνας καὶ εὐθαλείς ὁροδάμους
κέκλασμαι, πυκναῖς χέρμασι βαλλομένη·
δένδροισιν ἐνκάρποις οὐδέν πλὺν· ἡ γὰρ ἔγωγε
δυσδαίμων εἰς ἐμὴν ὕβριν ἐκαρποφόρου.*

Ἀντίπατρος—Σιδώνιος 106 π.Χ.

*Ἐγὼ εἶμαι, ὠϊμένα, ἡ καρυδιά, ποὺ μοῦτ' ἔτα
τὰ φρυτευθῶ σὶ τὸ δρόμο αὐτό, τὸν πολυσυχα-
σμένο,
τῶν στρατοκόπων ξέδωμά καὶ τῶν παιδιῶν σπηλαί,·
ποῦ παίζοντας πετροβολοῦν ἀπ' τὸ πρῶτ' ὡς τὸ
βράδυ,
καὶ σπάζουν τὰ κλωνάρια μου καὶ ρίχνουν τοὺς
καρπούς μου.
Κανεῖς λοιπὸν δὲν βρίσκεται νὰ τοῦτώσῃ τοὺς κα-
μούς μου;
Κατήντησα νὰ ντρέπονται γιὰτ' εἶμαι καρποφόρα
καὶ νὰ ζηλεύω τ' ἄκαρπα καὶ ἄχρηστα δένδρά τώρα.*

Σ. Σκίπης, ἀκαδημ., 1944

Ὑπῆρξα, ὡς πρὸς τοὺς ὅρους τοὺς ἀνατομικοὺς, πάντοτε συντηρητικός. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς Ἀνατομικῆς μου (1906) ἔγραφα, ὅτι θὰ διατηρήσω τοὺς ὑπὸ τῶν προκατόχων μου καθιερωθέντας ὅρους. Ἀλλὰ συγχρόνως εἶχα τὸ θάρρος εἰς τὸν πρόλογον τοῦ συγγράμματός μου νὰ γράψω, ὅτι κατὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν πρέπει νὰ προτιμῶνται τὰ ζῶντα καὶ ὑφιστάμενα ἔτι ἀρχαῖα γλωσσικὰ στοιχεῖα, τὰ προσεγγίζοντα πρὸς τὴν Νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἔγραψα τὰ λόγια ταῦτα εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν κριτήριον παντὸς νέου συγγραφέως ἐνομιζέτο ἡ ἀττικίζουσα γλῶσσα. Σήμερα, ὅστερα ἀπὸ 40 καὶ πλέον ἔτη, ἔρχομαι ἐνώπιόν σας, ἵνα προτείνω ἀναθεώρησιν μερικῶν ὅρων τῆς Ἰατρικῆς καὶ Ὀδοντοϊατρικῆς. Τοῦτο δὲν εἶναι κἄτι ἀσύνηθες, διότι τὸ ἐπιβάλλουν αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἀνακύπτουσαι νέαι ἀντιλήψεις.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἡ λέξις ὅρος, ὡς

* Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας, τῇ 13ῃ Μαΐου 1948.

ριζωθεὶς πλέον, πρέπει νὰ παραμείνῃ. Ἄλλ' ἡ λέξις ὀρολογία¹· με δασεῖαν, ἥτις ἀκουστικῶς δυνατόν ἐκάστοτε νὰ συγχέεται με τὴν συχνὴν ἐν τῇ Ἱατρικῇ ὀρολογίαν με ψιλὴν (καὶ με τὰ παράγωγα ἐκ τοῦ ὄρος=βουνό, ὄρος τοῦ αἵματος, ὄρρος με δύο ρ καὶ ψιλὴν (=τὸ ὄρροπύγιον), μέχρι τοῦ περιφήμου ὄρρωδῶ), νομίζω ὅτι δύναται ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς λέξεως ὀνοματολογία, (ὀνοματολόγιον=Nomenclatur) ἢ ὀροθεσία, ἣν μετεχειρίζοντο καὶ οἱ τοῦ μεσαιῶνος συγγραφεῖς (Krumbacher. Ἱστ. Βυζ. Τεχ., τ. 3, σ. 235).

Οἱ ἀναθεωρήτεοι ὄροι εἶναι πολλοί, ἀλλὰ θὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγους μόνον. Διότι ἡ πρόθεσίς μου εἶναι ἄλλη. Ἐπιθυμῶ δηλαδὴ νὰ καθορίσω κανόνες τινάς, συνοδευομένους ὑπὸ παραδειγμάτων, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τηρῇ πᾶς ὁ ἐπιχειρῶν νὰ πλάσῃ ἢ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν κλάδον τοῦ ὄρον τινά. Βέβαια, οἱ κανόνες αὗτοι ἔχουν καὶ ἐξαιρέσεις καί, πρὸ πάντων, δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν εἰς πᾶσαν Ἐπιστήμην, ὡς, π.χ., εἰς τὴν Χημείαν, τὴν Φαρμακολογίαν κτλ.

1. Ὡς **πρῶτος κανὼν** πρέπει νὰ ἰσχύῃ: ὅτι πᾶς μιζοβάρβαρος ἢ σόλοικος ὄρος, συντεθειμένος ἐκ μιᾶς ἑλληνικῆς καὶ μιᾶς ξενικῆς λέξεως πρέπει νὰ ἀποφεύγεται, ἐξαιρέσει ὠρισμένων ἐπιστημῶν (βλ. ἄνωτέρω), ὅπου εἶναι ἀνέφικτον τοῦτο.

Παράδειγμα ὁ ὄρος **Νορμοβλάστη**, τ.ἑ. ἐμπύρηνα ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἐπὶ ἀναιμιῶν ἐν τῷ αἵματι. Ἀντὶ τοῦ πρώτου συνθετικοῦ πορμα (porma) δυνάμεθα νὰ θέσωμεν τὸ ἑλληνικὸν **νόμος**, τὸ σημαῖνον κανὼν, δηλὰ δὴ πορμα, καὶ οὕτω νὰ ἔχωμεν τὸν μονολεκτικὸν καὶ ἀμιγῆ ἑλληνικὸν ὄρον **Νομοβλάστη**, ὅστις ἀκουστικῶς θὰ ὑπενθυμίζῃ εἰς τοὺς αἱματολόγους τὸ σόλοικον **Νορμοβλάστη**.—Ὅτι τὸ «νόμος» ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πρὸς δήλωσιν τοῦ **κανόνος** βλέπε Γαληνοῦ (ἐν III, σ. 573, ἐκδ. Kühn), ἐνθα, προκειμένου περὶ κατάγματος, λέγει: «τὸ κῶλον δ' ἐπιδήσαντες ἀκριβῶς τῷ νόμῳ τῷ καταγματικῷ».

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τῶν ἀποκλειστέων ὄρων ὑπάγεται καὶ ὁ ὄρος **Νορμαλλεργία**, ὅστις δέον νὰ γίνῃ **Νομαλλεργία**.

Ἄλλος ἐσφαλμένος ὄρος εἶναι ἡ λέξις **ἑωζίνη** (eosin), ἥτις, ἂν καὶ ἑλληνική, μετεφέρθη εἰς τὴν γλῶσσαν μας ὡς προφέρεται ὑπὸ τῶν ξένων (ἦτοι τὸ s μεταξὺ δύο φωνηέντων ὡς ζ). Ὁ ὀρθὸς ὄρος εἶναι **ἡώϊνη** ἢ **ἑωσίνη** καὶ σημαίνει τὴν οὐσίαν, τὴν χρωματίζουσαν

¹ **Στεφανίδης**. *Νεοελληνικὴ Ὀρολογία*, Πρακτ. Ἀκαδ. 1944.—**Φουστάνος**. «Ἱατρ. Πρόοδος»—**Ροντόπουλος**. Λεξικὸν ἱατρικῶν. ὄρων—**Σπεράντζας Στ.** *Ὁρθοδοντική*, σ. 107, ὡς καὶ τὰ οἰκεία συγγράμματα τῶν λοιπῶν καθηγητῶν τοῦ Ὁδοντοϊατρικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν (**Ν. Παπαγρηγορίου**, **Γ. Κεφαλά**, **Εὐθ. Παπαγιάννη**).—Αἱ ἐργασίαι τῆς *Στοματολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 4.

τοὺς ἱστοὺς ροδόχρους σὰν τὸ χρῶμα τῆς αὐγῆς, τ. ἔ. ἡοὺς ἢ ἔω. Ἄλλ' ἐκ τῶν δύο προτιμῶ τὸν ὄρον ἑωσίην διὰ τὸν ὀλιγώτερον ἰωτατισμόν, ὅστις κατέκλυσε τὴν γλῶσσαν μας.

Σημειωτέον δ' ὅτι τὸν προκείμενον κανόνα τηροῦν καὶ οἱ ἄλλοι γλωσσοὶ συγγραφεῖς¹. Οὕτω, π.χ., τὸν σόλοικον ἢ μικτὸν ὄρον *A me-loblasten* ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ ὄρου γανοβλάσται (ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ γάνος (τό) = τὸ στίλβον σὰν τὸ γάνωμα), ὃν πολλοὶ χρησιμοποιοῦν ἀντὶ τοῦ πολυσυλλάβου ἀδαμαντινοβλάστη. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δυνάμεθα νὰ βραχύνωμεν τὸν ὄρον ἀδαμαντινοβλάστη εἰς ἀδαμαντοβλάστη κατὰ τὸ ὀδοντοβλάστη ἀντὶ ὀδοντινοβλάστη.

2. Ὁ δεύτερος κανὼν παραγγέλλει: Πᾶς ὄρος ἑλληνικὸς πλασθεὶς ὑπὸ ἀλλογλώσσου πρέπει, πρὶν εἰσαχθῇ εἰς τὴν γλῶσσάν μας, νὰ ἐξετάζεται ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν μεταφράζεται εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τοῦ ξένου ὀροπλάστου. Διότι πολλοὶ τοιοῦτοι ὄροι εἶναι μὲν ἑλληνικοὶ τὸ ἔνδυμα, ἀλλ' ἔχουν διαφορετικὸν νόημα. Ἐμφανέστατον παράδειγμα διὰ τὸν κανόνα τοῦτον ἀποτελεῖ ὁ ὄρος *περιοδόντιον*, ὅστις ἑλληνιστὶ σημαίνει ὑμένα περιβάλλοντα τὸν ὀδόντα ὀλόκληρον. Οἱ ξένοι ὅμως νοοῦν μὲ αὐτὸν μόνον τὸν ὑμένα, ποῦ περιβάλλει τὴν ρίζαν τοῦ ὀδόντος, διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ τὸ *περιοδόντιον* εἰς τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν μεταφράζουν *περιρρίζιον* (= *Wurzelhaut*). Ὁ ἑλληνικὸς οὗτος ὄρος, ἐπικρατήσας ἐν τῇ διεθνεῖ ὀνοματολογίᾳ, ἀπέβη ἀνεκρίζωτος, καθόσον ἐδημιουργήθη παρεμφερὲς ὄρος, τὸ *παροδόντιον* καὶ ἡ *παροδοντίσις*.

Ὅμως ὁ ὄρος *παροδόντιον* δὲν εἶναι καθαρῶς ἀνατομικός, ἀλλὰ βιολογο-παθολογικός, ὅστις θέλει νὰ ὑποσημάνῃ τὴν στενὴν συνάφειαν καὶ ἀλληλεξάρτησιν (ὄντογονικὴν, φυσιολογικὴν καὶ παθολογικὴν), ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ὀδόντος, τοῦ περιρρίζιου (=περιοδοντίου)

¹ *Lehner und Plenk* ἐν Ἱστολ. Möllendorff, V/3, Verdauungsapparat, σ. 568.

² *Λουρίδης* Ὁρ. *Παροδοντιοπάθειαι*. Βιβλ. Ἑστίας, 1942. Ἐπιμελελημένη πραγματεία. Ὅμως δὲν συμφωνῶ μὲ τὸν δι' ἰσχυρισμὸν τοῦ συγγραφέως, ὅτι τάχα ἡ φατνιακὴ ἀπόφυσις δὲν χρησιμεύει πρὸς πρόσφυσιν μυῶν, διότι παραπέμπω αὐτὰν εἰς τὰ πυρογραφήματα τῆς Ἀνατομικῆς μου.—Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα, τί γίνεται ἐπὶ γερόντων, ἐφ' ὧν ἐξαφανίζεται, ὡς γνωστόν, ἡ φατνιακὴ ἀπόφυσις τῶν γνάθων. Ἄν ἤμην ἀκόμη στὸ Ἀνατομεῖο, θὰ ἔκαμνα πυρογραφήματα ἐπὶ τοιούτων γνάθων. Εἰκάζω ὅτι γίνεται *μετανάστευσις* τῶν μυϊκῶν προσφύσεων πρὸς τὸ σῶμα τῆς γνάθου.—Ἡ ὀστεΐνη οὐσία εἶναι εἰς τῶν συχνότατα ἀποδομιούμενων καὶ ἀναδομιούμενων ἰστών. Μὴ δὲν ἔχωμεν *μετανάστευσιν* τῶν *ὀπισθίων ὀδόντων* πρὸς τὰ πρόσω! Δι' ὅλα αὐτὰ τὸν παραπέμπω εἰς τὸν διάδοχόν μου κ. Ἀποστολάκη, ἢ εἰς τὸν Θ. Σκλαβοῦνον, καθηγ. τῆς Ἱστολογίας καὶ Ἐμβρυολογίας.—Τὸν ὄρον γενότυπος ὁ κ. Λουρίδης πρέπει νὰ διορθώσῃ εἰς *γονότυπον*.

ἄφ' ενός, καὶ τῶν ἰστών τῆς οἰκείας γνάθου ἄφ' ἑτέρου, κατὰ τὸ Ἱπποκράτειον ρητὸν (Γαλ. II, 196) «μίαν ἀπάντων (τῶν ὀργάνων) σύμπνοϊαν καὶ σύρροϊαν (εἶναι) κτλ.».

Παρασημειωτέον δ' ὅτι ὁ ὅρος **περιοδόντιον**, ὃν εἰσήγαγεν ὁ Weski, ὡς βλέπω ἐκ τῆς βιβλιογραφίας, ἀναφέρεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Βιενναίου Ἀνατόμου Hyrtl (Ἀνατομ. 1885, σ. 675), ἃρα δὲν ἐπλάσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Weski.

Εἰς τὸν κανόνα τοῦτον ὑπάγεται καὶ ὁ ὅρος **Pleura** ἢ **Plèvre** (=πλευρά) τῶν ξένων, μὲ τὸν ὅποιον ὁμως δὲν ἐννοοῦν τὴν ὀστεΐνην πλευρὰν (*costa*), ἀλλὰ τὸν ὑπεζωκότα (=Brustfell), τὸν ὅποιον οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον καὶ ὑμενώδη πλευρὰν (βλ. Ἀνατομ., ἔκδ. 3, τ. 2, σ. 370), πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τῶν ὀστεϊνῶν πλευρῶν, τῶν κοινῶς καλουμένων «παγίδια».

3. Ὡς **τρίτος κανὼν** πρέπει νὰ ἰσχύη: πᾶς ἐπιστημονικὸς ὅρος, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐφικτόν, δὲν πρέπει ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν **διεθνή ὀνόματολογίαν**. Ὅθεν μεταξὺ πλειόνων διὰ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὀνομασιῶν, δεόν νὰ προτιμᾶται ἡ φέρουσα ἡμᾶς πλησιέστερα πρὸς τὴν διεθνή ὀνοματολογίαν.

Παράδειγμα ὁ ὅρος «**κορώνη**» ἢ «**κορώννα**» διὰ τὸ ἐλεύθερον προέχον μέρος τῶν ὀδόντων. Τὸν ὅρον τοῦτον ἔχουν ἤδη μεταχειρισθῇ οἱ πρῶτοι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀνατόμοι, ἥτοι ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Δαμιανὸς Γεωργίου καὶ ὁ ἐπτανήσιος Ζαβιτσᾶνος. Ἀλλ' ἐφεξῆς ὁ μὲν Παῦλος Ἰωάννου ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀκαταλλήλου ὅρου «**στεφάνη**», ὁ δὲ Λουκάς Παπαϊωάννου διὰ τοῦ ὅρου «**μύλη**».

Σημαίνει δὲ ἡ λέξις **μύλη** τὸν μύλον, τ. ἐ. τὴν κάτω (ἀκίνητον) μυλόπετραν ἰδίως τοῦ χειρομύλου, τοῦ ὁποῖου τὴν ἄνω μυλόπετραν (τὴν στρεφομένην) ἐκάλουν συνήθως ὄνον¹. Ἀλλ' ἡ ἀρχαία αὕτη λέ-

¹ Ὁ σοφὸς συνακαδημαϊκὸς **Χ. Χαριτωνίδης** ἐν τῇ πραγματείᾳ του «*Ἀπόρρητα ἔγραψεν Ἐνὶ δὲ Ἀθηναίων*» ἀναφέρει ἐν χωρίον ἐκ τῶν Pap. Mag. Gr. B, 55, 38, ἐκ τοῦ ὁποῖου μανθάνομεν πρῶτον ὅτι ὁ φραγμὸς τῆς ἄνω γνάθου ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ **ὄνος**, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ δι' ἀργύρου καὶ χρυσοῦ ἐπένδυσις τῶν ὀδόντων εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη τέχνη. Ἔχει δ' ὡς ἐξῆς: «Τὴν δὲ μύλην τοῦ ὄνου (τὸν ἄνω μύλον=τοὺς ἄνω γομφίους) δῆσας ἀργύρῳ καὶ τὸν γομφίον (τὸν κάτω γομφίον) τῆς γραΐδος (καπρώσης καὶ βινουμένης ἐπὶ μισθῷ ὑπὸ πειναλέου τινὸς νέου=ἀπογυλωβιστοῦ κατὰ Χαριτ.) δῆσας) χρυσῷ, περιέχε ἀεὶ, (σφίξέ τὴν πάντοτε στὴν ἀγκαλιά σου). Παρεμφερὲς χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ (ἔκδ. Teubn. Ρητορ. διδασκ. 26), ἀναφέρω ἤδη ἐν τῇ Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. 2, σελ. 46. (Βλ. καὶ Σπεράντσα, ὀρθοδοντ., Ἱστορ. ἀνασκόπησις, σ. 1ε'—λα').

ξίς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς **μυλόπετρας** ἡχρηστεύθη, ἀπονεκρωθεῖσα εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ **μύλη** ἰσχύει μόνον διὰ τοὺς ὀπισθίους ἢ **γομφίους** ὀδόντας, τοὺς κοινῶς καλουμένους **τραπεζίτας**, ὅχι δὲ καὶ διὰ τοὺς προσθίους (τομεῖς καὶ κυνόδοντας), τῶν ὁποίων ἡ κορώνη, ὡς γνωστόν, δὲν ἔχει σχῆμα μύλου ἢ μυλόπετρας. Ἀλλ' ἀντίκειται ἔτι καὶ πρὸς τὸν τρίτον κανόνα μας—τὴν **διεθνῇ ὀνοματολογίαν**—ἥτις ἔχει καθιερώσει τὸν ὄρον *Corona dentis*. Ἐκάστη δὲ μητρικὴ κοινὴ γλῶσσα τῶν Εὐρωπαίων ἔχει σχηματίσει λέξιν ἐκ τῆς κορώνης παραγομένην. Οὕτως ὁ Γάλλος λέγει *couronne*, ὁ Γερμανὸς *krone*, ὁ Ἀγγλος *crown* καὶ ὁ Ἰταλὸς *corona*.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες «**κορώνην**» ἐκάλουν καὶ πᾶν τὸ ἐπιστέφον ἄνω μέρος εἴτε οἰκοδομήματος εἴτε στήλης, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν **βάλανον** τοῦ ἀνδρικοῦ μορίου (Θησ. Στεφαν.): «ἔδοξε τις τὸ αἰδοῖον ἄχρι κορώνης (=βαλάνου) τετριχῶσθαι».

Τέλος, ἡ λέξις **κορώνη** ἔχει βαθεῖα ριζωθῇ στὸ γλωσσικὸ αἷσθημα τοῦ λαοῦ, διότι σχετίζεται παλαιόθεν (μέχρι καὶ σήμερον ἀκόμη) καὶ μὲ τὸ ἐξωτικὸν πτηνὸν **κορώνη** ἢ **κορούνα**. «Ἀκούω δὲ τοὺς πάλαι, λέγει κάποιος ἀρχαῖος συγγραφεύς, καὶ ἐν τοῖς γάμοις μετὰ τὸν ὕμναιον τὴν **κορώνην** καλεῖν σύνθημα ὁμονοίας τοῦτο τοῖς συνιούσιν ἐν τῇ παιδοποιίᾳ διδόντας».

Τὰ δὲ σημερινὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ τῆς ὑπαίθρου, ὅταν ἀλλάξουν γαλακτόδοντά τινα, ἀπορρίπτουν αὐτὸν πρὸς τὰ ἔξω τῆς οἰκίας, λέγοντα, κατὰ συμβουλήν τῆς μάννας των, πρὸς τὸ ἐξωτικὸν πτηνόν, «νά, **κορούνα**, κόκκαλο καὶ δός μου σιδερένιο» κτλ.

Μετὰ τὰ λεχθέντα ζρονῶ, ὅτι διὰ τὸ ἐλεύθερον μέρος τοῦ ὀδόντος, τὸ ἐξέχον τῶν οὐλῶν, πρέπει νὰ ἐπαναφέρωμεν τὸν ὄρον **κορώνη**, ὅστις εἶναι ἀδιάφορος καὶ ἐπομένως δὲν προδικάζει περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ὀδόντος.

4. Ὁ **τέταρτος κανὼν** λέγει: διὰ τὸν σχηματισμὸν ὄρου ἐπιστημονικοῦ πρέπει νὰ προτιμᾶται ἡ ζωντανὴ λέξις καὶ ὅχι ἡ ἀπονεκρωθεῖσα. Ποῖος, π.χ., ἐξ ἡμῶν θά ἐτόλμα ποτὲ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸν ὄρον **αἰῶν** (—ῶνος) ὡς ὀνομασίαν διὰ τὸν νωτιαῖον μυελόν; Καὶ ὅμως ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Γρηγ. Βερναρδάκη εἰς τὴν λέξιν **αἰῶν** ἀναγινώσκω τὸ ἐξῆς χωρίον «**αἰῶνα** ἐξετόρησεν ὀρεσκώοιο χελώνης.—Ὑμν. Ἑρμ. 42», τὸ ὁποῖον ὁ Βερναρδάκης μεταφράζει οὕτως: «διατρυπήσας ἐξήγαγε τὸν **νωτιαῖον μυελόν** τῆς ὀρεινῆς χελώνης».

Καὶ ἡ προσπάθεια νεωτέρων τινῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἱατρῶν ν' ἀναζωντανεύσουν τὸν Ἱπποκράτειον ὄρον **μαζὸς** ἀντὶ τοῦ **μαστός**, δὲν εὗρεν ἀπήχησιν, ἐκτὸς ἂν διὰ τοῦ **μαζὸς** θέλωμεν νὰ

ἐνθυμούμεθα τὰς ἓνα μόνον μαστὸν (τοῦ δεξιοῦ πρωΐμως ἀποκοπτομένου), ἐχούσας Ἀμαζόννας¹ (Ἀνατ. ἔκδ. 3, τ. 3, σελ. 953).

Ἡ λέξις γαλακτόδους, κατὰ τὸ κυνόδους, μᾶς φέρει πλησιέστερα πρὸς τὸ τῶν Γερμανῶν *Milchzahn* καὶ πρὸς τὸ τῶν Γάλλων *dent de lait*.

Οἱ ὅροι γένους τοῦ Ἱπποκράτους² καὶ σιαγῶν τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν πρέπει ν' ἀχρηστευθοῦν ἔναντι τοῦ ὅρου γνάθος τοῦ Γαληνοῦ. Πρῶτον διότι ἐκ τοῦ γένους, τὸ ὁποῖον σημαίνει, κυρίως, **κάτω γνάθος**, τ.ἔ. *mandibula*, ἡ διεθνὴς ὀνοματολογία ἔχει πλάσσει τὸν ὅρον γένειον διὰ τὸ κοινῶς ὀνομαζόμενον «πηγούνι». Δεύτερον διότι ἡ λέξις γένους μᾶς ὑπενθυμίζει, ὅτι ἀντιστοίχως πρὸς τὸ δέρμα αὐτῆς φύονται τὰ γένη. Καὶ τρίτον διότι ἡ νέα διεθνὴς ὀνοματολογία τὸν ὅρον ὑπογνάθιος ἀδὴν διώρθωσεν εἰς ὑπογένειον ἀδένα (*Glandula submandibularis*)³, ὡς εἶχον ἤδη μεταχειρισθῇ αὐτὸν οἱ Ἀνατόμοι Μαυροκορδάτος, Δαμιανὸς Γεωργίου καὶ Ζαβιτσᾶνος. Πράγματι, ὁ ὅρος ὑπογνάθιος ἀδὴν δυνατόν νὰ φέρῃ σύγχυσιν, διότι δι' αὐτοῦ δὲν δηλοῦται κάτωθεν ποίας γνάθου κεῖται ὁ ἀδὴν, ἐνῶ τὸ ὑπογένειος ἀδὴν σημαίνει κάτωθεν τῆς γένυος, τ. ἔ. τῆς κάτω γνάθου.

Καὶ ἄλλοι ὅροι χρήζουσιν ἀναθεωρήσεως, π.χ. ὁ ὅρος «ἔγκλειστος ὁδοὺς»⁴ (ἐκ τοῦ γαλλικοῦ *dent incluse*), ἥτοι ὁ μὴ ἀνατέλλων, ἀλλ' ἐντὸς τῆς οἰκείας γνάθου ἐπισχόμενος (κατακρατούμενος) ὁδοὺς

¹ Ὁ σημερινὸς λαὸς διὰ μὲν τὰ ζῶα μεταχειρίζεται ἐκ τοῦ *μαστός* τὴν λέξιν *μαστόρι*, διὰ δὲ τὸν ἄνθρωπον τὴν λέξιν *βυζί* (διὰτὶ βυζί καὶ ὄχι μαστός; αὐτὸ μόνον ὁ Darwin θὰ μᾶς τὸ ἐξηγῇ, ἂν οἱ θιασῶταί του δὲν τὸν ἐγκατέλιπον, κρυβέντες ὑπὸ τὸ ρᾶσον. «Καὶ ὅμως κινεῖται» ἔλεγε πρὸ τῆς πυρᾶς ὁ Γαλιλαῖος!). Διὸ ἀρκοῦμαι ἐνταῦθα νὰ ὑποσημειώσω ἓνα εἰδυλλιακὸ τραγούδι *ρουμελιώτικο*, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀπέφυγα ν' ἀναγνώσω ἐνώπιον τῶν συνυπεργήρων Ἀκαδημαϊκῶν ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὴν σεμνοτυφίαν των. «Κι' ἂν πάρῃ ἡ νύχτα μερδικὸ (ἔταν νυκτώσῃ καλὰ), ἔλα καὶ ξύπνησέ με» (λέγει ἡ ἀγαπητικὴ κάποιου σιδηροφοροῦντος καὶ κουμπουριοφοροῦντος πολεμιστοῦ τοῦ 21). «Σιγά-σιγά καὶ ταπεινά, μὴν πάρουν τᾶρματα φωτιά καὶ κάψουνε τὴ γειτονιά». Καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὰς ὁλονυκτίους *ἐπαφᾶς* (*Libido*), ἡ κοπέλλα προσθέτει στὸ τέλος, οἶονεὶ φροντίζουσα καὶ περὶ τῆς πλαστικότητος «τοῦ *σιφροῦ μαζοῦ*» τῆς «*βρὲ παιδί, καλὸ παιδί, μὴ μοῦ μαλάξῃς τὸ βυζί*».—Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἴσια μὲ τὸ τέλος δὲν ἀπαντᾷ οὔτε μιὰ λέξις ξενικὴ ἢ βάρβαρος στὸ ἀγνὸ τοῦτο ρουμελιώτικο τραγούδι τῆς Ἀγάπης.

² Κ. Μητρόπουλος. *Ἱπποκράτους ὀνοματολογία*, Ἀρχεῖον Ἱατρικ. Ἐπιστ., τ. 3 (27) 1948. «Νέα Ἱατρ. Ἐφημ.» 31 Μαΐου 1948.

³ Stieve - Triepel. *Die anatom. Namen*, 1942.

⁴ Κεφαλαῖς Γ. *Περὶ ἐξαιρέσεως τῶν ἐγκλειστων κυνοδόντων*, Περιοδ. «Ἀσκληπιός», Νοέμβρ. 1938. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρουργικὴ τοῦ στόματος*, 1947.

(retenierter Zahn, Zahnretention). Ἀντὶ τοῦτου προτείνω τοὺς ἐγκλείστους ὀδόντας νὰ καλοῦμεν **κρυπτόδοντας**, τὴν δὲ κατάστασιν **κρυπτοδοντίαν** (μερικὴν ἢ ὀλικήν), κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς **φαινόδοντας** καὶ τὴν **φαινοδοντίαν**, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν οἱ κατὰ φύσιν φραγμοὶ τῶν ὀδόντων.

Ἐπίσης προτείνω τὰς **δυναμικὰς γραμμὰς** τῶν ὀστέων, τὰς ὑπὸ τῶν ἀλλογλώσσων Trajectoria (-um) καλουμένας, νὰ ὀνομάζωμεν **ἀντηρίδια** (-ον) κατὰ τὸν Ἡρώνα τὸν βελοποῖδον (Ἡρών, 76, 16, 11).

Τρυξ (-γὸς) ἢ τρυγία (-ας) καλεῖται, ὡς γνωστόν, ἡ ἐξ ἀσβεστίων ἀλάτων μᾶλλον ἢ ἡττον σκληρὰ οὐσία, ἡ ἀποτιθεμένη κυρίως ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας τῶν ὀδόντων, ὅπως κατακαθίζῃ ἐν τῷ οἶνοβαρελίῳ ἢ λάσπῃ τοῦ κρασιοῦ. Ἄλλ' ἡ λέξις αὕτη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐσήμαινε καὶ τὸ κατακάθισμα τοῦ ἐλαίου ἐν τῷ ἐλαιοβαρελίῳ (=τὴν μούργαν). Περὶ τῆς ἀττικῆς ταύτης λέξεως ὁ Γαληνός, τόμ. VI, ἐκδ. Kühn, σ. 579, γράφει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «τό γε μὴν ὑφιστάμενον τοῖς οἷνοις παχὺ οἱ πολλοὶ τῶν ἀττικίζόντων ὀνομάζουσι τρύγα, ὥστε οὐδ' ὁμωνυμία τις παρ' αὐτοῖς ὥσπερ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ὅσοι καὶ τὰ βρύτια (στέμφυλα = τσίπουρα) τρύγα καλοῦσι».

Παραεκτὸς τούτων ἡ λέξις **τρυγία** δυνατόν νὰ συγχυθῇ μὲ τὸν **τρύγον** τῆς νεοελληνικῆς. Διατὶ λοιπὸν νὰ μὴ προτιμήσωμεν τὸν ὄρον **ὀδοντολιθία** καὶ ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν πάθησιν νὰ πλάσσωμεν τὴν λέξιν **ὀδοντολιθίασις**, ὁπότε ὁ ὄρος οὗτος μᾶς φέρει πλησιέστερα πρὸς τὴν διεθνή ὀνοματολογίαν, ἥτις τὴν τρυγίαν ὀνομάζει Calculus;

Ἀσβεστος καὶ ἀσβέστια ἄλατα.—Μετὰ τὴν κατάργησιν ὑπὸ τῶν χημικῶν τοῦ ὄρου **τίτανος** καὶ **τιτάνωσις** καὶ **ἀποτιτάνωσις**, πρέπει νὰ καθορίσωμεν πῶς πρέπει νὰ λέγωμεν τὴν **τιτάνωσιν**. Νομίζω ὅτι ἀντὶ **ἀσβέστωσις**, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν σημερινὴν γλῶσσαν σημαίνει τὴν ἐπάλειψιν μὲ ἀσβέστι, πρέπει νὰ λέγωμεν **ἐνασβέστωσις**, διὰ νὰ δηλοῦμεν, ὅτι ἐντὸς τῶν διαμέσων ἐρειστικῶν οὐσιῶν, ὅπως καὶ ἐντὸς τῶν κυττάρων καθιζάνεται ἐκ τοῦ περίεχου χυμοῦ ὑπομορφὴν λεπτῶν κοκκίων ἀσβεστος ἀδιάλυτος, ἥτις δι' ὀξέων διαλύεται. Διὰ τὴν τελευταίαν πράξιν θὰ ἔπρεπε νὰ σχηματίσωμεν τὸν ὄρον **ἀπεξασβέστωσις**, ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ Entkalkung τῶν Γερμανῶν—εἰς τὸ Decalcification τῶν Γάλλων.—Ὁ ὄρος **ἀφαλάτωσις** εἶναι γενικός, ὡς ὁ ὑπὸ τῶν παθολόγων χρησιμοποιούμενος ὄρος **ἀλίστέρησις**.—Ὁ θετικὸς οὐλοτροπισμὸς, ὃν ὁ *Χαραλαμπάκης Χαρ.* (Ἀνατολὴ τοῦ ὀδόντος «Ὀδοντοστομ. Πρόοδος», 1947, τ. 1) μεταχειρίζεται διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀνατολῆς τῶν ὀδόντων, εἶναι καλὸς ὄρος. Δι' αὐτοῦ ἐπαναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν ὁ ἀπολησμονηθεὶς ὄρος

οἷαξ τοῦ ὀδόντος (Iter dentis), εἰς ὃν ὁ James, ὁ Muniery (1922) κ. ἄλ. ἀποδίδουν κάποιαν σημασίαν διὰ τὴν ἀνατολήν.

Διὰ τὰ χωρία τὰ ἀσθενῶς ἐνασβεστωμένα, ὡς, π.χ., ἐν τῇ ἀδμαντίνη οὐσίᾳ, ἢ καὶ διὰ τὰ ἰσχυρῶς ἐνασβεστωμένα τοιαῦτα προτείνω τοὺς ὅρους **ὀλιγάσβεστον** καὶ **πολύασβεστον** χωρίον, διὰ δὲ κατάστασιν τὸν ὅρον **ὀλιγασβεστία** καὶ **πολυασβεστία**.—Καθόσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ιδιότητα τῆς βιταμίνης D (=Vigantol) (τῆς κατὰ τῆς ραχίτιδος χορηγούμενης), δι' ἧς αἱ θεμέλιοι ἐρειστικά οὐσίαι καθίστανται ἱκαναὶ νὰ καθιζάνουν (νὰ δεσμεύσουν χημικῶς=συλλαμβάνουν ἐπὶ τὸ παραστατικώτερον) τὰ ἐν τοῖς ἱστικοῖς χυμοῖς διαλυμένα ἀσβέστια ἄλατα, δυνάμεθα εἰς τὴν γλῶσσαν μας νὰ εἴπωμεν, κατὰ τὸ γερμανικὸν Kalkfänger, **ἀσβεστολήπτης** (κατὰ τὸ ἀνδρολήπτης τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς) ἢ, ἐπὶ τὸ νεοελληνικώτερον, **ἀσβεστοσυλλήπτης** (τὸ **ἀσβεστοθήρας** ἢ **ἀσβεσταγρεὺς** δὲν μοῦ φαίνονται εὐστοχώτερα). Καὶ διὰ τὰ δεσμεύοντα τὰ ὀξέα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν **ὀξυλήπτης** ἢ **ὀξυσυλλήπτης**.

Οὐχὶ πολὺ κατάλληλον νομίζω καὶ τὸν ἀρχαΐζοντα ὅρον **σηκὸς** πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ξενικοῦ ὅρου Ulcusnische (en), τ. ἔ. τῶν κατόπιν ἐλκῶν παραγομένων ἐκκολπωμάτων τοῦ τοιχώματος τοῦ δωδεκαδακτύλου, ἐμφανιζόντων ἐν τῇ ἀκτινογραφίᾳ χαρακτηριστικὴν σκιὰν δίκην κρεμαστῆς φωλεᾶς. Ἴσως, ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλῶσση ἀπονεκρωθέντος **σηκός**, τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα θέλει νὰ σημάνῃ **ἐνδοτοίχιον κοίλωμα** (κοινῶς καμάρα), ἴσως, λέγω, νὰ εἶναι προτιμότερος ὁ ὑπὸ πολλῶν ἀκτινολόγων ἤδη χρησιμοποιούμενος ὅρος **φωλεᾶ** ἢ, καθ' ἡμᾶς, **ἐλκοφωλεᾶ**.

Διὰ τὴν ὑπὸ τινων συγγραφέων **κακὴν χρῆσιν** τῶν ὁρων **γλωττῖς** καὶ **γλωττιδικὸν οἶδημα** παραπέμπω εἰς τὴν Ἀνατομίαν μου 3η ἔκδ., τ. 2, σελ. 325 καὶ 329.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπαγωγὴν τῆς **ἐπιφύσεως** (=κωνάριον) καὶ τῆς **ὑποφύσεως** (=μυξαδὴν) εἰς τὸν **μέσον ἐγκέφαλον** (τετράδυμον (=Mittelhirn) ἀντὶ εἰς τὸν **διάμεσον** ἢ **διεγκέφαλον** (=Zwischenhirn), ἐλπίζω ὅτι οἱ συγγραφεῖς θὰ σπεύσουν νὰ ἐπανορθώσουν τὸ τυπογραφικὸν τοῦτο παρόραμα, ὅπως μὴ διαδοθῇ εὐρέως μεταξὺ τῶν ἱατρῶν, οἵτινες συνήθως ἀποστρέφονται τὴν Ἀνατομικὴν καὶ ἀκολουθοῦν «τυφλοῖς ὅμμασι» τοὺς **λειτουργιστάς** (=Funktionisten). Ὁμολογῶ δ' ὅτι καὶ ἐγὼ ἀνευρίσκω εἰς τὴν Ἀνατομικὴν μου ἀβλεψίαν τυπογραφικὰς.

Διὰ τοὺς **ἐμβρυολογικοὺς ὅρους** παραπέμπω (πλὴν τῆς Ἀνατομικῆς μου, τόμ. 1, ἔκδ. 3, σ. 1—110) εἰς τὴν λαμπρὰν πραγματείαν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ **Γ. Κοσμετάτου** (ιδίως διὰ τὴν γονιμοποίησιν—τὰ γονύλ-

λια καὶ τὴν κληρονομικότητα), μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ὁ ὅρος γενό-
τυπος πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς γονότυπον.

5. Ὁ ἀκροτελεύτιος κανὼν παραγγέλλει: Πᾶς ἐκ τῶν νέων ἐρευνητῶν, ἀνακοινῶν τι ἐκ τοῦ κύκλου τῆς δράσεώς του διὰ τινος Ἀκαδημαϊκοῦ, ὀφείλει προηγουμένως νὰ ἐξελέγχῃ πάντα νέον ἢ καὶ παλαιὸν ὅρον τῆς διατριβῆς του, ἂν ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἱατρικὰ κείμενα καὶ ὑπὸ ποῖον νόημα.

Διὰ τὴν ἱατρικὴν ἱστορίαν ἔχομεν, βέβαια, σοφοὺς εἰδικοὺς συνακαδημαϊκοὺς, τὸν *Κούζην* καὶ *Στεφανίδην*. Ἀλλὰ τὸν κανόνα τοῦτον ἔθεσα ἐπίτηδες, ὅπως ἐξάψω καὶ οὕτω καταστήσω ἐντονώτερον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν νέων μας ἐπιστημόνων πρὸς τὴν ἐνδοξὸν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην καὶ φιλοσοφίαν, ὅχι ἐκ προγονοπληξίας, ἀλλ' ἐκ πεποιθήσεως ὅτι τὰ ἀρχαῖα ἱατρικὰ κείμενα ἐπέχουν δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, τολμῶ νὰ εἶπω, οἷαν θέσιν αἱ Ἀγλαὶ Γραφαὶ διὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον (Σκλαβούνου, Πρακτ. Ἀκαδ. 15 Ἰουν., 1944).

Καὶ σχετικῶς μὲ τὸν κανόνα τοῦτον ὀφείλω ἀμέσως ν' ἀναφέρω, ὅτι κάπου ἀνέγνωσα «ἐτοιμότης πρὸς νόσησιν» καὶ παραπλεύρως τὴν γερμανικὴν λέξιν Krankheitsbereitschaft. Δὲν ξέρω τίνα σκοπὸν εἶχεν ἡ παράθεσις τοῦ γερμανικοῦ ὅρου. Πάντως, ὁ Γαληνὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ, καὶ ὅχι οἱ Γερμανοί, διότι ἐν τόμ. VI, σ. 291 γράφει: «μεγίστη μοῖρα τῆς γενέσεως νοσημάτων ἐστὶν ἡ τοῦ μέλλοντος πάσχειν σώματος ἐτοιμότης».

Ἀλλὰ καὶ ὑποτυπώσεις, τρόπον τινὰ ἐξ ἐνοράσεως προφητεῖται, ἢ ἐξ ἐκλάμψεως ἀποκαλύψεις περὶ τῶν μεγάλων βιολογικῶν προβλημάτων, εὐρίσκει τις ἀναγινώσκων τοὺς ἀρχαίους ἱατροφιλοσόφους. Ὁ Γαληνός, π.χ., ἐν τόμ. III, σ. 476, λέγει: «οὕτως ἐν ἅπασιν ὁ δημιουργὸς ἡμῶν ἕνα σκοπὸν ἔχει τῆς διαπλάσεως μορίων, τὴν ἐκλεξίν τοῦ κρείττονος». Καὶ ἐρωτῶ πάντα βιολόγον: τὸ «ἐκλεξίς τοῦ κρείττονος» δὲν ὑποτυπώνει τὴν ἐπιλογὴν, τ. ἐ. τὴν Auswahl ἢ Selection τῆς Δαρβινείου θεωρίας;

Ὁ αὐτὸς Γαληνός (ἐν τόμ. VI, σ. 462) γράφει: «μάχη (πάλη) γάρ τις γίνεται πρὸς ἄλληλα (δηλαδὴ μεταξὺ στερεῶν καὶ ὑγρῶν οὐσιῶν = χυμῶν), τοῦ μὲν στερεοῦ ἰσχυομένου καὶ βραδύνοντος, ὑπαγομένης δὲ τῆς ὑγρότητος». Καὶ παρακάτω «δυοῖν γὰρ αἰτίων ἀνθισταμένων ἐνὶ μὲν τὴν νίκην ἀναγκαῖον ἐστὶν ἀκολουθῆσαι, τὴν δὲ ἡτταν τῷ λοιπῷ». Καὶ ἐρωτῶ πάλιν: τὰ λόγια ταῦτα δὲν ὑποτυπώνουσι τὸ Kampf der Theile τῶν νεωτέρων Βιολόγων, τ. ἐ. τὸν ἀγῶνα (μάχην = πάλην) τῶν μορίων τοῦ ὁργανισμοῦ;

Καὶ περὶ τῆς συνεξαρτήσεως τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος

(Correlatio) υπετύπωσαν οἱ ἀρχαῖοι ὀρθὰς γνώμας. Οὕτω, κατὰ τὸν Τσακαλῶτον¹, ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν II, στ. 26, ἔκδ. Aub.), προκειμένου περὶ τῆς λειψοδοντίας τῆς ἄνω γνάθου τῶν κερατοφόρων ζώων (βοῶν) γράφει: «ἔχει γὰρ πάντας ὀδόντας ὅσα τετράποδα καὶ ἔναιμα καὶ ζωτόκα, ἀλλὰ πρῶτον τὰ μὲν ἐστὶν ἀμφώδοντα, τὰ δ' οὐ—ὅσα μὲν γὰρ ἐστὶ κερατοφόρα, οὐκ ἀμφώδοντά ἐστι», τ.ἔ. τὰ κερατοφόρα ἔχασαν τοὺς προσθίους ἄνω ὀδόντας (κυρίως ὡς ἀμυντήρια ὄργανα) πρὸς ὄφελος τῶν κεράτων (ἀλλαξοεργία, Σκλαβοῦνος).

Περὶ δὲ τοῦ ἀντανεκλαστικοῦ φαινομένου, τοῦ προερχομένου ἐκ πιέσεως τοῦ νευροβριθοῦς καρωτιδικοῦ κόλπου ἢ βολβοῦ (περὶ οὗ βλ. Ἀνατομ. μου ἔκδ. 3η, τ. 3, σ. 136), τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους (ἐν τοῖς Φυσικοῖς περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως) λαλεῖ, κατὰ τὸν Μπαλούρδαν², ὅτι οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἤδη ἰδέαν τινα περὶ αὐτοῦ· «ἐτι δ' οἱ τὰς ἐν τῷ αὐχένι φλέβας (ἀρτηρίας) καταλαμβάνόμενοι (πιεζόμενοι) ἀναίσθητοι γίνονται».

Τὸ ὅτι δὲ ψυχικαὶ ἢ νευρικαὶ ταραχαὶ³ (φόβος, ἀγωνία, μῖσος κτλ.) μεταβάλλουν τὸν χημισμόν τῶν ἐν τῷ σώματι χυμῶν, π.χ. ἀπλῇ θέα κυνὸς ὑπὸ γαλῆς, εὐρισκομένης ἐν κλωβῷ, προκαλεῖ ἀναστολὴν τῆς ἐκκρίσεως τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ αὐτῆς καὶ αὐξησιν τῆς ἐπινεφριδίνης (ἀδρεναλίνης) ἐν τῷ αἵματι τῆς (=ὀργίλον αἷμα, Ἀνατ., 3η ἔκδ., τόμ. 3, σ. 866) ὑποτυπύεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἰστ. ζώων, ἔκδ. Aubert, IX, στίχ. 234), προκειμένου περὶ τοῦ βίου τοῦ μεγαλοσωμότερου τῶν νῦν ἐπιζώντων θηλαστικῶν, τοῦ Βονάσου ἢ Βίσωνος (Wisent)⁴· «ἀμύνεται δὲ λακτίζων καὶ προσαφοδεύων (ἐξακοντίζων τὴν προφανῶς ὑδαρῇ γενομένην κόπρον του) καὶ εἰς τέσσαρας ὀργυιάς (=7½ μέτρα καὶ πλέον) ἀφ' ἑαυτοῦ ρίπτων· ραδίως δὲ χρῆται τούτῳ καὶ πολλάκις, ὥστε ἀποψήχεσθαι τὰς τρίχας τῶν κυνῶν (=ὥστε, ἐπικαιομένου τοῦ δέρματος τῶν κυνῶν, ἀποπίπτουν αἱ τρίχες αὐτῶν, πιθανῇ τύφλωσις, ἂν ἐπικαῇ καὶ ὁ κερατοειδής).

Τὸ ὅτι ἡ κόπρος τοῦ βονάσου, καταδιωκόμενου ὑπὸ κυνῶν, ἐπι-

¹ Τσακαλῶτος Ἀθ. Αἱ τῶν Lamarck καὶ Darwin θεωρίαι παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει.—Τοῦ αὐτοῦ: Eine Lamarckistische Äusserung Herodot's-Naturwiss. Wochenschr. Bd. VI, Nr 29.

² Μπαλούρδαν Θ. (Κλινικ. Λιβιεράτου). Ἡ ἐξ ὑπεραντανεκλαστικότητος τοῦ καρωτιδικοῦ κόλπου πρόκλησις ἐγκεφαλικῶν συμπτωμάτων καὶ ἡ γνῶσις τοῦ φαινομένου ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Aristoteles parva Natural. Ἔκδ. Λειψ. ὑπὸ W. Biel, 1896, σ. 54).

³ Γερονιάνος Μ. Ψυχικαὶ ἐπιδράσεις ὡς νοσογόνος παράγων. Ἀθήναι, 1948.

⁴ Ὁ Βονάσος ἢ Βίσων (τῆς Λιθουανίας καὶ τοῦ Καυκάσου), κατὰ τι μικρότερος ὢν τοῦ Ἀμερικανικοῦ, πλὴν τοῦ βάρους καὶ τῆς θωρακικῆς χαίτης, καὶ πλὴν τοῦ ὕψους (ἐν τῇ ἀκρῳμῇ μέχρι 1,5 μ.), χαρακτηρίζεται ἐτι ὡς ὁ Ἀμερικανικὸς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἔχει 14 πλευρᾶς (βλ. Γεργανῶν, Βίος τῶν ζώων, σ. 607).

καίει τὸ δέρμα τούτων, εἶναι, βέβαια, μία ἀξιολογωτάτη παρατήρησις, γνωστή, ἴσως, καὶ εἰς ἀπλοῦς ἀνθρώπους (κυνηγούς) τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄλλ' ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει ἀμέσως παρακάτω, ὑπεμφαίνει ὅτι ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἐγεννήθη ἐξ ἐνοράσεως ἢ ιδέα, ὅτι δηλ. ἡ κόπρος τοῦ βονάσου τότε μόνον προσκτᾶται τὴν ἐπικαυστικὴν καὶ ὑδαρῇ ιδιότητα, ὅταν οὗτος διατελῇ ἐν φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ (προδήλως, καθὰ νῦν γνωρίζομεν ἐκ τῶν πειραμάτων τοῦ Παυλῶφ, ἐκ μεταβολῆς τοῦ χημισμού καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐκκρίσεως τῆς ἐπινεφριδίνης, ἣτις ἐπιτείνει τὴν περισταλτικὴν κίνησιν τοῦ παχέος ἐντέρου, πραγμάτων ἀγνώστων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην). Ἐντεῦθεν ἐπιλέγει : «**τεταραγμένου μὲν οὖν καὶ φοβουμένου (τοῦ βονάσου) τοῦτο ποιεῖ ἡ κόπρος, ἀταράκτου δ' ὄντος οὐκ ἐπικαίει**(ἡ κόπρος).—Δὲν ξέρω (ἐλλείψει βιβλιογραφίας), ἂν τὸ χωρίον τοῦτο ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπ' ἄλλου τινος ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἀπόψεως, ἀφ' ἧς ἐγὼ τὸ ἐξετάζω ἐνταῦθα.

Καὶ ὅσα γράφει ὁ Ἀριστ. ἐφεξῆς περὶ τῆς ἀφθόνου καὶ πυκνοτέρως κόπρου τῶν ζώων τούτων, ἣν χρησιμοποιοῦν ὡς περιτείχισμα πρὸς ὁμαδικὴν γεννοβολίαν εἰς τὰ ὄρη, ὑπεμφαίνουν ὅτι ἐν τῇ κόπρῳ, γενικῶς εἰπεῖν, τῶν ζώων ὑπάρχουν θερμαντικαὶ καὶ ἅμα **μικροβιοκτόνοι ιδιότητες**, ἰδίως κατὰ τοῦ βακτηριδίου τοῦ Κώχ, ὡς κάπου πρὸ ἐτῶν ἔχω ἀναγνώσει ἐν τῇ γερμανικῇ βιβλιογραφίᾳ.

Καὶ σταματῶ ἐδῶ ὡς πρὸς τὸν **ἀκροτελεύτιον κανόνα** μου μετὰ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι θὰ φέρῃ μεγαλυτέραν συγκομιδὴν (=ἄφθονον ἀμητόν, ἵνα ἐπὶ τὸ ἀττικώτερον εἴπω), ἐὰν ἤθελον εἰς τὸ μέλλον υἱοθετήσῃ αὐτόν ἢ μὲν Ἀκαδημία διὰ πᾶσαν ἀνακοίνωσιν, ἢ δὲ Ἱατρικὴ Σχολὴ διὰ πᾶσαν διδακτορικὴν διατριβὴν¹.

Ἄλλὰ πρὶν κατέλθω τοῦ βήματος, ὥς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ εἴπω συντόμως καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστημονικὴ γλῶσσα μας ἔχει ἀνάγκην καὶ αὐτὴ σχετικῆς ἀναθεωρήσεως, τ.ἔ. ἀπλοποιήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀδύνατον ἔνεκα τῆς γνωστῆς ἀνωμάλου καταστάσεως.

¹ Μίαν τοιαύτην πρότασιν εἶχε κάμει ὁ κ. *Κούζης* εἰς τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν μου γενομένης ἐρεῦνης τοῦ τότε ἐπιμελητοῦ μου *Γ. Ἀποστολάκη* περὶ τῶν μασσητρίων μυῶν (: *Τὰ καταφυκτικὰ πεδία τῶν μασσητρίων μυῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θηλαστικῶν*. Πραγμ. τῆς Ἀκαδ., τ. 1, ἀρ. 5). Ἄλλ' ἡ πρότασις ἠτόνησεν ἐφεξῆς. "Ὡς ἐλπίζομεν ὅτι ὁ Ἀποστολάκης θὰ θελήσῃ νὰ συμπληρώσῃ τὴν πραγματείαν του, ἂν μὴ ὁ ἴδιος, ἀναθέτων, τοῦλάχιστον, εἰς τινὰ τῶν βοηθῶν του, ὅπως συγκρίνῃ τὴν κατὰ Γαληνὸν περιγραφὴν τῶν προσφύσεων τῶν μασσητρίων μυῶν τῶν ἀνέγκων πιθήκων μετὰ ἐκ τῆς πυρογραφίας σημερινῶν δεδομένα. (Βλ. Σκλαβούνου Γ., *Περὶ τοῦ στομάχου κατὰ Γαλ., Ἑλλ. ἱατρ. Θεσσαλ., τευχ. Ἰουν.*, 1947, σ. 585).

“Όταν, μὲ τὸ καλὸ, εἰρηνεύσωμεν, καὶ ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ ὁ Νόμος¹, ἐν τῶν ἐπειγόντων ζητημάτων τῆς Ἀκαδημίας ἀσφαλῶς θὰ εἶναι καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἀπὸ τοῦδε ἔκρυσαν οἱ ἀνυπόμονοι τὰς θύρας τοῦ Πανεπιστημίου.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἐμφανίζει δύο ἀπόψεις, τὴν ἐθνικῶς πρακτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν.—Ἀπὸ ἐθνικῆς πρακτικῆς ἀπόψεως, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀγγραμματισμοῦ, ἰδίως τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς εὐκολωτέρας ἐκμαθήσεως τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ὑπὸ τῶν ξενοφώνων, ἰδίως τῆς Μακεδονίας, πρέπει, διὰ τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν, νὰ ἀπλοποιηθῇ ἡ ὀρθογραφία, ὁ τονισμός, τὰ πνεύματα, καὶ τὸ τυπικὸν τῆς γλώσσης ἐν γένει. Τὸ πῶς; Τοῦτο θὰ μᾶς ὑποδείξουν οἱ φιλόλογοι, οἱ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ γλωσσολόγοι². Ἐγὼ ὡς βιολόγος μόνον τὰ ἐξῆς διαπιστώνω: Ἡ μακραίων δουλεία καὶ ἡ ἀπαιδευσία τοῦ λαοῦ μας συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀτροφῇ ἢ νὰ παραλλάξῃ ὁ λεκτικὸς ἐγκέφαλος τοῦ ἀγγραμμάτου Ἑλλήνος. Διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς δουλείας ἔχασε δηλαδὴ αὐτὸς τὰ εἰκόνα τῶν ἐλληνικῶν λέξεων καὶ φράσεων τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ μαζί μὲ αὐτὰ ἀπώλεσε καὶ τὸν ρυθμόν, τὸν τονισμόν καὶ τὴν προφορὰν αὐτῶν, καὶ ἔτσι ἀντὶ αὐτῶν ἐνετυπώθησαν εἰς τὴν φαιάν οὐσίαν τοῦ βάρβαρα ξενικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ἐντεῦθεν καὶ εἰς τὸ μικρότατον ἀκόμη καὶ πιὸ χαριτωμένο λαϊκὸ τραγούδι, ὅποιον τὸ κατωτέρω, παρεμβάλλεται κάποιος ἀκατανόητος βάρβαρος λέξις. Π.χ. «Ἐσὺ μ’ αὐτὴ τὴ γνώση κ’ ἐγὼ μ’ αὐτὸ τὸ νοῦ, νὰ ἴδοῦμε ποιὸς θὰ πέσῃ, μεντέτι τοῦ ἀλλουνοῦ» λέγει κάποιος ἐρωτευμένος πρὸς τὴν καλὴν του. Καί, διὰ νὰ εἶμαι σύντομος καὶ παραστατικώτερος, ὁ λεκτικὸς ἐγκέφαλος τοῦ ἀγγραμμάτου Ἕλληνος ἔπαθε ὅ,τι ἔπαθάν τὰ

¹) “Όταν ἓνα μῆνα πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου εἶχα μεταβῇ εἰς Μόναχον, δύο πράγματα μοῦ ἔκαμαν ἐντύπωσιν βαθυτάτην, περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς τότε Γερμανίας. Πρῶτον τὸ *Γερμανικὸν Μουσεῖον* (Deutsches Museum), περὶ τοῦ ὁποῦ ὠμίλησαν εἰς τὸν «Παρνασσόν» δύο ἐπιμνηθεῖς καθηγηταὶ τῶν φυσ. ἐπιστημῶν, καὶ *δεύτερον* τὸ ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ κεντρικοῦ ἀστυνομικοῦ καθιδρύματος ἐγκεχαράγμενον ρητὸν τοῦ μεγάλου γερμανοῦ φιλοσόφου καὶ φυσιοδίφου, τοῦ *Gothe*. «Nach seinem Sinn leben ist gemein—der Edle strebt nach Ordnung und Gesetz». Τὸ νόημά του ἔχει ὡς ἐξῆς περίπου: Τὸ νὰ ζῇ κανένας ὅπως τοῦ ἀρέσῃ (κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ) εἶναι χυδαῖον—ὁ (πραγματικὰ) εὐγενὴς (ἄνθρωπος) ἐπιδιώκει (πάντοτε) νὰ διὰγῃ βίον σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν καὶ τοὺς Νόμους (τῆς Κοινωνίας).

² Ἀπόστολος ἐμπνευσμένος τῆς γλωσσικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως ἐγένετο ὁ διαπρεπὴς ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης *Μανόλης Τριανταφυλλίδης*, ὅστις πολλὰ ἔχει δημοσιεύσει περὶ αὐτῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω ἐνταῦθα, ὅσα ἔχω ἀνά χεῖρας. *Ὁ δημοτικισμός*, 1926.—*Τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας μας*, 1932.—*Παροιμιακὰς φράσεις ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν*, 1947.—*Λεξιλογικὰς ἀσκήσεις*, 1948.—*Νεοελληνικὴ γραμματικὴ*. (ἱστορικὴ εἰσαγωγή, ἐξ 667 σελ.) 1938.

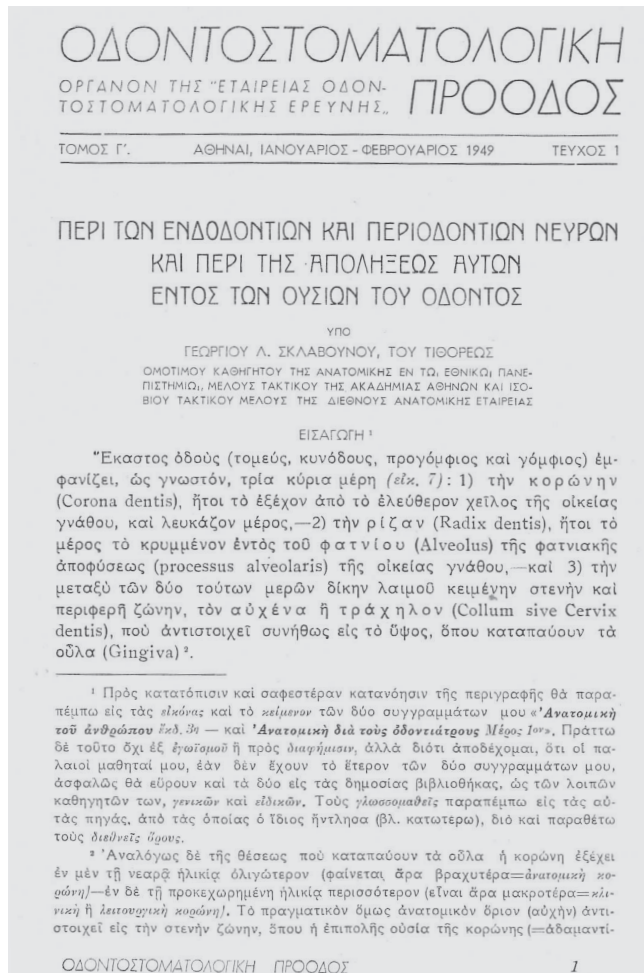
περίφημα μνημεῖα τῆς Ἀρχαιότητος, μετατραπέντα κατὰ καιροὺς εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη καὶ ἐπομένως παραφθαρέντα καὶ συγκαλυφθέντα. Ἐντεῦθεν τοὺς σπασμοὺς ὁ ἀγράμματος χωρικός συγχέει συνήθως μὲ τοὺς ἀσπασμούς.

Ἐχει λοιπὸν ἀνάγκην ἀνακαινίσεως ὁ λεκτικός ἐγκέφαλος τοῦ ἀγραμμάτου ἑλληνοῦ, ὅπως, εἰ δυνατόν, ἐπανεμφανισθοῦν τὰ μὴ τελείως παραφθαρέντα ἢ ἀπαλειφθέντα λεξικά εἰκόνια. Οἱ φιλόλογοι, οἱ γλωσσολόγοι καὶ οἱ παιδαγωγοὶ θὰ μᾶς ὑποδείξουν τὸ πῶς τοῦτο θὰ κατορθωθῇ, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν κανόνων τινῶν τῆς καθαρευούσης.

Ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τὸ γλωσσικὸν ζήτημα μᾶς θέτει ἐνώπιον τοῦ ἐρωτήματος, ἂν ἡ πρόωρος εἰσαγωγή τῆς δημοτικῆς εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα Ἐκπαιδευτήρια θὰ βλάβῃ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπιστημῶν, ἐπιφέρουσα σύγχυσιν καὶ ἀναστάτῳσιν διανοητικὴν εἰς τοὺς τροφίμους αὐτῶν. Ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο φρονῶ ὅτι ἀσφαλῶς θὰ βλάβῃ. Πρῶτον, διότι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ὅποῖαν σήμερον πολλοὶ λόγοι (ἄνδρες καὶ γυναῖκες) μεταχειρίζονται, δὲν εἶναι πάντοτε ἡ γνησίᾳ δημοτικῇ, καὶ δεύτερον ἡ γνησίᾳ δημοτικῇ πρέπει πρῶτα νὰ καλλιεργηθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκφράζῃ ὅχι μόνον συναισθήματα ποιητικά, ἀλλὰ καὶ διανοήματα ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικά. Ἄλλ' ὅπως κατορθωθῇ τοῦτο, χρειάζεται μιὰ λελογισμένη, μεθοδικὴ καὶ μακροχρόνιος ἀκόμη ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ τῆς γνησίας δημοτικῆς καὶ τῆς ἀπλοποιημένης καθαρευούσης γλώσσης¹. Εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν ταύτην καλεῖται νὰ συντελέσῃ πᾶς λόγιος Ἕλλην (λογογράφος, ποιητής, μυθιστοριογράφος, νομομαθής, πολιτικός κλπ.), πρὸ παντὸς δὲ πᾶς Ἀκαδημαϊκός.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἤθελε πρόωρα εἰσελθεῖ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι, ἰδίως οἱ ἱατρικοί, τ.ἔ. τὰ μαρτύρια καὶ μνημεῖα τῆς συνεχείας καὶ τῆς ἑλληνικότητος τῆς γλώσσης μας, δὲν θὰ ἀχρηστευθοῦν, ἐφ' ὅσον ἡ διεθνὴς ὀνοματολογία χρησιμοποιεῖ αὐτοὺς πρὸς κοινὴν συνεννόησιν καὶ ἐφόσον ἡ ἐθνικὴ καὶ φυλετικὴ συνείδησις παντὸς Ἑλλήνου ἀπαιτεῖ, ὅπως διατηρήσωμεν στενὴν τὴν συνάφειαν μὲ τὴν ἔνδοξον ἱατρικὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων μας (βλ. καὶ ἐπίλογον τοῦ 3 τόμ. τῆς Ἀνατομικῆς μου, ἔκδ. 3η).

¹ Καλιτσουνάκης Ι. Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων (ἐκ τοῦ συνεδρ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολ. τοῦ Πανεπιστημίου), ἔκδ. Τζάκα-Δελαγράμ., 1944.—Ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς ταύτης ἐργασίας τοῦ σοφοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Καλιτσουνάκη, σταλείσης μοι τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἀνακοίνωσίν μου, εὐχαρίστως διαπιστώνω, ὅτι καὶ αὐτὸς θεωρεῖ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν τῶν δύο γλωσσῶν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν πρὸς τὴν περαιτέρω ἀνέλιξιν μιᾶς κοινῆς νεοελληνικῆς γλώσσης (σ. 498, 255).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Αντωνακόπουλος Γ. Ο Καθηγητής Γεώργιος Σκλαβούνος (1868-1954). Επί τη εκατονταετηρίδι από της πρώτης εκδόσεως του συγγράμματος του «Ανατομική του Ανθρώπου». Δέλτος 17, τ. 33, 2007, σ. 11-38.
2. Κούμαρης Ι. Ιστορία της Ανατομικής του Ανθρώπου εν Ελλάδι. Αθήνα 1939, σ. 23-66.
3. Ανδριανάκου Τρύφωνος. Η μαιευτική και η Γυναικολογία εν Ελλάδι. Τύποις Σακελλαρίου 1926, σ. 742-744.
4. Βρότσος Ι.- Καρούσης Ι. Χρονικών της Εταιρείας Οδοντοστοματολογικής Ερεύνης 1946-2016. Αθήνα 2017, σ. 8,28,65.
5. Ιωακείμογλου Γ. Ο Γεώργιος Σκλαβούνος, Νεκρολογία. Ιατρικά Εκδόσεις Αθήνα, τ. Ε, 1954, σ. 51-52.
6. Χρηστάς Ν. Γεώργιος Σκλαβούνος, Νεκρολογία. Ιατρική Εταιρεία Αθηνών. Δελτίον Πρακτικών 1954, σ. 535.
7. Κούζης Α. Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών. Εκατονταετηρίς. Ιστορία της Ιατρικής Σχολής. Τύποις «Πυρσού» 1939, σ. 9-10.
8. Σκλαβούνος Γ. Ανατομική του Ανθρώπου. Τύποις Σακελλαρίου 1906, τ. Α., σσ. 813.
9. Σκλαβούνος Γ. Ανατομική του Ανθρώπου. Διά τους Οδοντιάτρους. Τύποις Ταρουσοπούλου, Αθήνα 1930, σ. 487.
10. Σκλαβούνος Γ. Περί ιατρικών και οδοντιατρικών όρων εναντίον αναθεωρήσεως τινών εξ αυτών. Ανακ. ενώπιον της Ακαδημίας Αθηνών 1948. Περιοδικό Οδοντοστοματολογική Πρόοδος, τ. Β, 1948, σ. 121-133.
11. Σπεράντζας Στ. Ορθοδοντική. Ιστορική ανασκόπηση, σ. ιε-λα.
12. Σκλαβούνος Γ. Περί των ενδοδοντιών και περιόδοντιων νευρών και περί της απολήξεως αυτών εντός των ουσιών του οδόντος. Οδοντοστοματολογική Πρόοδος, τ. 6, 1949.
13. Βρότσος Ι. Ο Καθηγητής Λυκούργος Κόκκορης, Οδοντοστοματολογική Πρόοδος 2018, 72(3), σ.366-381.
14. Η πληρεστέρα και αξιολογοτέρα παρουσίαση της ζωής και του έργου του Καθηγητού Γ. Σκλαβούνου είναι από τον Ομοτ. καθηγητή κ. Γ. Αντωνακόπουλο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Δέλτος». Την υποδειγματική αυτή δημοσίευση συνιστούμε προς μελέτη σε όλους τους συναδέλφους και ιδιαιτέρως σε αυτούς της νεότερης γενεάς ώστε να αντιληφθούν πλήρως για το ποιο ήταν το ανάστημα και το επιστημονικό εκτόπισμα του Καθηγητού και Ακαδημαϊκού Γεωργίου Σκλαβούνου. Από το δημοσίευμα αυτό έχουμε «δανειστεί» και φωτογραφίες με την άδεια του συγγραφέως και τον ευχαριστούμε και πάλι θερμώς.